

UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIȘOARA
FACULTATEA DE ȘTIINȚE POLITICE, FILOSOFIE ȘI
ȘTIINȚE ALE COMUNICĂRII
PROGRAMUL DE STUDII DE LICENȚĂ: RELAȚII
INTERNAȚIONALE ȘI STUDII EUROPENE

LUCRARE DE LICENȚĂ

COORDONATOR:

Lect. Univ. Dr. Corina Turșie

ABSOLVENT:

Safta Andrada-Maria

Timișoara, 2019

UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIȘOARA
FACULTATEA DE ȘTIINȚE POLITICE, FILOSOFIE ȘI
ȘTIINȚE ALE COMUNICĂRII
PROGRAMUL DE STUDII DE LICENȚĂ: RELAȚII
INTERNAȚIONALE ȘI STUDII EUROPENE

INFLUENȚA PROGRAMULUI
ERASMUS+ ASUPRA IDENTITĂȚII
EUROPENE

COORDONATOR:

Lect. Univ. Dr. Corina Turșie

ABSOLVENT:

Safta Andrada-Maria

Timișoara, 2019

Cuprins

Introducere.....	1
1. Identitatea europeană	4
1.1. Descrierea conceptului de „identitate”.....	4
1.2. Există o identitate europeană?	5
1.3. Spre o identitate europeană în Tratatetele și documentele programatice europene.....	7
1.4. Identitatea europeană oglindită în diferite lucrări	9
1.5. Factori care stau în calea dezvoltării identității europene/ Factori care promovează acest concept	12
2. Programul Erasmus+	17
2.1. Debutul programului Erasmus+ și impactul său la nivelul UE	17
2.2. Legătura dintre mobilitate și identitatea europeană	20
2.3. Programul Erasmus+ încadrat în elementul civic	22
2.4. Afirmarea/Respingerea impactului Erasmus+ asupra identității europene în diferite studii.....	23
3. Studiul de Caz	30
3.1. Programul Erasmus+ în România	30
3.2. Participarea instituțională a Universității de Vest din Timișoara la programul Erasmus+	31
3.3. Metodologia studiului	35
3.4. Rezultatele cercetării.....	37
3.5. Punctele forte și limitările studiului	47
Concluzii.....	48
Bibliografie.....	51
Anexe.....	55

Introducere

Într-o epocă cuprinsă de turbulențe economice și politice, profunzimea identității europene și amploarea atașamentului europenilor față de UE și față de alte state și popoare europene devin deosebit de importante. De-a lungul timpului, s-a dezbătut tema care generează dubii în ceea ce privește existența unei identități europene, în ultimii ani tema devenind o sursă constantă de intrigă și dezbateri, mai ales datorită factorilor care stau în calea dezvoltării identității europene, dar și a celor care promovează o astfel de identitate. Pornind de la acești ultimi factori, este pusă sub semnul întrebării ideea dacă într-adevăr programele de mobilitate pentru studenți, contribuie la dezvoltarea unui sentiment de identitate europeană.

Un motiv puternic pentru studierea identității europene în ceea ce privește mobilitatea studenților a fost necesitatea de a oferi perspective asupra aspectelor unui fenomen care este în mare măsură dezbătut. Un alt motiv este reprezentat de dorința de a afla răspunsuri asupra afirmației care pune accent pe faptul că, „Erasmus+ a devenit cel mai mare și cel mai de succes program de schimb organizat din Europa. Înseamnă și a însemnat întotdeauna mult mai mult decât un program educational; mai degrabă, a atins statutul de fenomen social și cultural”¹. Se poate menționa faptul că, un alt motiv este conturat de gradul de noutate al acestui program, deoarece în ultimii ani, valurile de studenți care beneficiază de mobilitate în cadrul programului Erasmus+ devin din ce în ce mai pronunțate, iar fondurile pentru susținerea acestuia sunt tot mai multe. De aici, poate fi evidențiat un alt motiv pentru care studiul se concentrează asupra tinerilor și anume că, aceștia sunt cel mai probabil să dețină o astfel de identificare, fiind mult mai deschiși noilor idei și stiluri. Astfel, interesul pentru această temă a pornit de la întrebări precum: Cât de reușit este acest program? Contribuie programul Erasmus+ la creșterea identificării europene a indivizilor? Ce condiții sau ce experiențe împărtășite în cadrul programului Erasmus duc la o sensibilizare a indivizilor asupra Uniunii Europene/Europenei?

Unul dintre scopurile principale ale lucrării îl reprezintă încercarea de a oferi o descriere a fundamentelor comune și a sferelor care duc la orientarea spre o identitate europeană, astfel ca rezultatele cercetării să ofere răspunsuri cu privire la întrebarea: În ce măsură programul Erasmus+ influențează identitatea europeană? De asemenea, pe parcursul lucrării s-a urmărit investigarea unuia dintre principalele obiective ale programului Erasmus+, precum susține și Comisia Europeană în numeroasele rapoarte elaborate, unul dintre acestea referindu-se la

¹ Sue GRUNDY, Lynn JAMIESON, „European Identities: From Absent-minded Citizens to Passionate Europeans”, *Journal of the British Sociological Association*, 2007, Vol. 41, Nr. 4, pp. 663-680.

„Evaluare la jumătatea perioadei a programului Erasmus+ (2014-2020)” și anume acela de a încuraja un sentiment de identitate și cetățenie europeană în rândul participanților săi. Prin urmare, această cercetare se va concentra pe următoarele întrebări: Participarea la programul Erasmus+ contribuie la dezvoltarea unei identități europene? Dacă da, ce aspecte ale identității europene sunt sporite prin implicarea în acest program?

Lucrarea este împărțită în 3 capitole conectate prin legături puternice, care dezvăluie ideea principală a studiului. Primul capitol este structurat în cinci subcapitole, în care se discută ideea identității, argumentând de ce este necesară o atenție deosebită asupra fundamentelor conceptuale ale acesteia, fiind totodată necesar progresul în înțelegerea ei. Această secțiune examinează problema identității europene, fiind acordată o atenție sporită factorilor care stau în spatele procesului de formare a identității europene, cât și a factorilor care stau în calea dezvoltării sale. Pe de altă parte, sunt evidențiate Tratatul și documentele programatice europene în care se specifică conceptul de identitate europeană, iar pe de altă parte, se face referire la anumite lucrări care abordează în moduri diferite acest concept. Cel de-al doilea capitol, structurat în patru subcapitole, pune în prim-plan programul Erasmus+ și impactul acestuia la nivelul UE, legătura dintre mobilitate și identitatea europeană cât și afirmarea sau respingerea impactului acestui program asupra identității europene în diferite studii. Ultimul capitol, are la bază cinci subcapitole care se concentrează pe programul Erasmus+ la nivelul României, participarea instituțională a Universității de Vest din Timișoara la programul Erasmus+, metodologia pe larg a studiului propriu, punctele forte și limitările studiului, prezentarea analitică și discuțiile propriului demers în rândul studenților care au beneficiat de un stagiu Erasmus+: studenți români de la Universitatea de Vest din Timișoara care au beneficiat de o mobilitate cu programul Erasmus+ și au efectuat în ultimii doi respectiv trei ani, o mobilitate academică de câteva luni, studenți străini care au naționalitatea unuia dintre statele membre Uniunii Europene și care, în prezent sunt beneficiari ai acestui program în cadrul universității mai sus menționate. La finalul lucrării sunt conturate concluziile finale care se desprind din studiul întreprins.

Studiul propriu-zis al lucrării este evidențiat printr-un număr de 30 de interviuri, ce cuprind studenți cu vârsta între 21 și 25 de ani, și anume 10 studenți români care au ales ca și țară de destinație Germania, Franța, Portugalia, Republica Cehă și Spania, respectiv 20 studenți străini veniți din state precum Spania, Italia, Germania, Portugalia, Franța și Republica Cehă. Pe de o parte, cercetarea are la bază 14 întrebări la care, pentru a răspunde, a fost aleasă analiza calitativă și în special interviurile structurate. Fiecare întrebare a fost grupată astfel încât acestea să cuprindă traiectorii diferite pentru a conduce către analize clare a impactului programului

Erasmus+ asupra identității europene. Pe de altă parte, interviurile au fost înregistrate pentru analize suplimentare, iar pentru a fi cât mai accesibile, acestea s-au desfășurat atât în limba română cât și în limba engleză.

De-a lungul timpului, „identitatea” a generat numeroase întrebări, acestea reflectându-se și într-unul dintre articolele autorului F. Rizvi, întrebări la care pe parcursul lucrării se va încerca oferirea unui răspuns: „La ce simțim că aparținem sau vrem să aparținem? Ce contribuie la creșterea sentimentului de apartenență? Produce integrarea în UE modificări identitare în rândul indivizilor? Ce ne apropie și ce ne diferențiază de ceilalți cetățeni europeni?”². O altă întrebare din acest articol care trebuie evidențiată, ilustrează următoarea idee: „Dar cine sunt oamenii care se percep ca europeni și ce înseamnă să fii sau să simți că este european în Europa contemporană?”³. În lucrarea, „Becoming Europeans: the relationship between student exchanges in higher education, European citizenship and a sense of European identity”, Christof Van Mol indică două abordări pentru studiul identității europene: abordarea de sus în jos care se concentrează pe ceea ce unifică europenii, de exemplu patrimoniul cultural, valorile; și abordarea de jos în sus care pune accentul pe sentimentele europenilor față de Europa. Ca și în cazul lui Van Mol, în acest studiu se va folosi abordarea de jos în sus și anume: influența programului Erasmus+ asupra sentimentului identității europene a individului.

Printre diferitele opinii care au fost exprimate în această preocupare, ceea ce pare a fi un punct comun în cercetările autorilor Viktoria Kaina și Ulrich Teichler, și anume că europenii sunt mult mai probabil să fie tineri, educați, cetățeni mobili, care vorbesc limbi străine. O categorie specială a acestor noi europeni este reprezentată de studenții care efectuează internshipuri sau mobilitate academică în străinătate, în medii interculturale. În ultimul timp, ei sunt percepuți din ce în ce mai mult că promovează în mod discret, dar ferm o identitate europeană. Acest fapt, este și punctul de plecare al acestei lucrări. În ce măsură mobilitatea academică, mai exact programul Erasmus+, influențează sau nu identitatea europeană? De asemenea, programul a fost uneori menționat drept unul dintre cele mai puternice instrumente de integrare europeană, acest lucru fiind evidențiat de către autorul I. Wilson în lucrarea, „What Should we Expect of Erasmus Generations?”. Cu toate acestea, până acum s-au întreprins puține cercetări cu privire la modul în care acestea pot schimba atitudinea studenților față de aspectele identității europene și a sentimentului de cetățenie europeană.

² Rizvi FAZAL, „Theorizing student mobility in an era of globalization”, *Teachers and Teaching*, Vol. 17, Nr. 6, 2011, pp. 693-701.

³ *Ibid.*

1. Identitatea europeană

1.1. Descrierea conceptului de „identitate”

În ultimele decenii, „identitatea” a fost un termen larg utilizat în discursurile publice, caracterizat printr-o gamă largă de semnificații, fiind considerat un termen problematic care evită clasificările și definițiile clare. „Identitatea în sine este ambiguă: nu există nici un singur înțeles, nici măcar un set de semnificații multiple prin care s-ar putea ajunge la un acord; mai degrabă, acest termen depinde de contextul specific în care este folosit și de contextul disciplinar din care derivă folosirea”⁴. Termenul „identitate” este unul vag dar și enigmatic fiind imperativă urmărirea unei mai bune înțelegeri a acestuia, a rădăcinilor sale și a tendințelor actuale de utilizare.

Prin numeroase dezbateri, s-a ajuns la concluzia care constă în faptul că identității îi sunt atribuiți termeni din aria: psihologică (explorează factorii emoționali și cognitivi ai individului și socialului în ceea ce privește formarea identității, simțul identității și sentimentul de sine); politică (examinează structurile instituționale și funcțiile normative ale identității colective-demos, legitimitate, dar și ale identității politice - cultura politică, cetățenia); antropologie (discută valorile, limbajul, religia, simbolurile), istorică (investighează relația dintre patrimoniul cultural și memoria colectivă), geografică (delimitarea teritoriilor).

Autorul Ian Craib, ilustrează ideea care face referire la faptul că „identitatea este mai degrabă o construcție teoretică, un conținut lipsit de formă, o cochilie goală”⁵. În ciuda provocărilor terminologice și conceptuale asociate, identitatea a dobândit statutul unuia dintre cele mai extinse concepte de a descrie procesul politicii de construire a comunității, în special la nivel național (identitatea colectivă națională). În dezbaterile contemporane, identitatea se numără printre termenii cei mai frecvent utilizați privind statutul individului în cadrul și în raportul cu societățile moderne. Ideea cetățeniei implică inevitabil acest concept, mai ales că există anumite datorii în a fi cetățean, unele de natură legal-administrativă, altele de semnificație morală. În acest context, termenul de „identitate” este prezent pe scară largă în discuțiile referitoare la soarta statului național și la eforturile supranaționale, cum ar fi proiectul european (integrare) în secolul XXI.

⁴ Manuel CASTELLS, *The power of Identity*, Blackwell, Cambridge, 1997, p. 21.

⁵ Ian CRAIB, *Experiencing identity*, Sage Publication, London, 1998, p. 73.

Și totuși, ce este dezvăluit prin identitate? Pe scurt, identitatea poate fi văzută ca o concepție de sine înrădăcinată în societate, un sentiment raportat la cine suntem în legătură cu alții. „Identitatea nu este doar ceea ce avem în comun, ci ceea ce ne separă de ceilalți iar atât componentele individuale cât și cele sociale fiind parte integrată a identității”⁶.

1.2. Există o identitate europeană?

De-a lungul timpului, s-a dezbătut tema care pune sub semnul întrebării existența acestei identități europene, tema devenind în ultimii ani o sursă constantă de intrigă și dezbateri, cu toate acestea însă, conceptul rămânând incert și imprecis chiar și astăzi. Pe de altă parte, identitatea europeană este conturată de alte identități care devin puternic întipărite atât în conștiința individuală cât și în cea colectivă (identitate lingvistică, ideologică, religioasă, istorică, geografică, națională dar și regională).

Se poate evidenția faptul că, unicitatea dar și esența identității europene reiese din varietatea culturilor din cadrul aceleiași civilizații, în urma conștientizării intereselor comune, atașamentului de principii și valori comune, dar nu în ultimul rând în urma determinării de a participa la construcția comunitară. „Faptul că apare problema unei identități europene imaginare sau reale arată că societățile post-război din Europa s-au schimbat dramatic și cu o viteză crescândă după căderea Zidului în 1989. Modificările apar în grade diferite, în funcție de medii politice, economice, sociale și culturale din state membre”⁷. Statele națiuni erau și sunt dornice să adere la Uniunea Europeană, ceea ce creează din nou o unitate extrem de colorată și diversă de diferențe sub un singur acoperiș.

Se consideră că, UE este încercarea fără precedent de a unifica statele Uniunii Europene, fiind născută din nevoia și voința de a negocia pașnic diferențele, din solidaritate și respect reciproc. Chiar dacă este văzută a fi imperfectă, aceasta oferă un model de ordine politică care nu a fost văzut niciodată înainte. Nu are un astfel de experiment nevoie de un sentiment de apartenență, legături emoționale? Cum poate exista un sentiment emoțional de apartenență la Europa ca întreg, care cuprinde atâtea culturi, limbi, amintiri istorice, expresii artistice? Nu este Europa încă divizată mental între Vest și Est? Instituțiile europene sunt destul de puternice și legitime democratice? Prin titlul de revizuire a politicii Comisiei Europene „The Development of European Identity/Identities: Unfinished Business” se dezvăluie faptul că identitatea este o

⁶ Gerard DELANTY, *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*, MacMillan, London, 1995, p. 23.

⁷ *Ibid.*, p. 25.

„afacere” care poate fi de fapt „terminată” – „însă, prin însăși natura lor, identitățile sunt dinamice și supuse unor schimbări permanente, iar un obiectiv final nu poate exista”⁸.

Termenul „european” implică factori geografici, istorici și culturali care contribuie la crearea unei identități europene bazate pe legăturile istorice, ideile și valorile istorice împărtășite - fără însă a anula, desigur, identitatea noastră națională. Problema identității europene trebuie văzută în legătură cu identitățile naționale înrădăcinate. „Conceptul de identitate europeană trebuie să fie strâns ancorat într-un concept deja stabilit de identitate națională, identitatea europeană mergând mână în mână cu identitățile naționale, nu împotriva lor”⁹. Identitatea națională se poate referi astfel la trăsăturile distinctive ale unui grup ca națiune (cultură, religie, limbă), dar pe de altă parte și la sentimentul de apartenență al unui individ la acestea (care derivă din respectarea tradițiilor, obiceiurilor, cutumelor specifice).

Se poate spune astfel că, identitatea europeană poate părea mai slabă decât identitățile naționale tradiționale, dar este cu siguranță mai potrivită pentru caracteristicile guvernării democratice într-o lume globalizată: înțelegerea și respectul reciproc, cooperarea multilaterală și relațiile internaționale pașnice. „Identitatea europeană,, contează deoarece are un impact atât asupra modului în care citim punctele forte politice și punctele slabe ale societăților noastre actuale, cât și asupra modului în care ne formăm speranțele pentru îmbunătățirea lor”¹⁰. În ceea ce privește substanța oricărei identități naționale, sociologul britanic Anthony D. Smith a identificat cinci elemente fundamentale: un teritoriu istoric sau o țară; mituri comune și amintiri istorice; o cultură comună de masă; drepturi și îndatoriri comune (legale); și o economie comună. Identitatea europeană este mai degrabă o suprapunere sau un mix de identități naționale. Chiar dacă în forma sa actuală nu trezește sentimente asemănătoare celor suscitade de identitatea națională cu o încărcătură emoțională mult mai accentuată, afirmăm că nu este totuși dificil în ceea ce privește găsirea unor cauze și interese comune care să unească europenii dar și să-i îndemne spre o conștientizare a apartenenței la Uniunea Europeană.

Identificarea de sine ca european provine astfel direct din sentimentul apartenenței naționale; în acest sens fiind susținută teza autorului Fligstein N. care a atras puncte de vedere convergente: „identitatea națională nu este contradictorie cu sentimentul de apartenență la

⁸ Comisia Europeană, *The Development of European Identity/ Identities: Unfinished Business*, https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/development-of-european-identity-identities_en.pdf, accesat în data de 21.04.2019.

⁹ A. James CAPORASO, „The Possibilities of a European Identity”, *The Brown Journal of World Affairs*, 2005, Vol. 12, Nr. 1, pp. 65-75.

¹⁰ Viktoria KAINA, Pawel I. KAROLEWSKI, „EU Governance and European Identity”, *Living Reviews in European Governance*, Vol. 4, Nr. 2, 2013, pp. 113-146.

Uniunea Europeană ci dimpotrivă; tot ceea ce se poate observa analizând relația cu proiectul european se construiește în raport cu națiunea, fie prin extensie (sunt european fiindcă sunt francez, belgian, german etc) fie prin compensație (sunt european fiindcă nu mă simt spaniol sau britanic dar aproape niciodată pe considerentul: nu mă simt european pentru că sunt foarte naționalist)”¹¹.

1.3. Spre o identitate europeană în Tratatetele și documentele programatice europene

Ideea identității europene a generat o dezbatere academică plină de viață în ultimele decenii, indiferent de problemele asociate consolidării acesteia în medii marcate de diversitatea etnică, culturală și lingvistică, acest subiect continuând să se bucure de o atenție academică și politică semnificativă.

Este de evidențiat momentul în care identitatea europeană s-a concretizat, aceasta fiind legată de ideea supranaționalismului, de atunci fiind văzută ca întruchipând individualismul, libertatea, raționalitatea, umanismul și activismul. Acest concept a fost introdus pe agenda politică la Summit-ul Comisiei Europene de la Copenhaga (decembrie 1973), pe fondul unei crize politico-economice care dezechilibrase ordinea internațională (războiul din Vietnam), dar și datorită crizei energetice care determină statele membre să introducă o politică energetică comună. În acest context a fost adoptată „Declarația asupra Identității Europene”, în care este stabilit anul 1980 ca deadline pentru realizarea Uniunii Europene, declarația afirmând că a sosit momentul să se elaboreze un document privind identitatea europeană. Se evidențiază definirea în linii mari a acesteia, apărând ca funcția construcției dinamice a Europei unite. Pe de o parte, unitatea europeană era evocată drept apărare a principiilor democrației reprezentative, legii dar și a justiției sociale, în timp ce originalitatea și dinamismul identității europene văzute ca rezultând atât din diversitatea culturilor cât și din civilizația europeană. Pe de altă parte, este interesant faptul că statele defineau identitatea europeană precum o democrație reprezentativă, în condițiile în care vreme de douăzeci de ani, nu ajunseseră la un acord în ceea ce privește organizarea alegerilor directe pentru Parlamentul European. Până în prezent, „Declarația de la Copenhaga” rămâne probabil cea mai îndrăzneță declarație a unei identități europene comune. La reuniunea Consiliului European de la Fontainebleu din 1984, s-a considerat esențial ca și

¹¹ Neil FLIGSTEIN, „European Identity and the Future of Europe”, în *European Identity Today. Theoretical background*, Oxford University Press, Oxford, 2008, p. 53.

Comunitatea Europeană să răspundă așteptărilor cetățenilor prin adoptarea unor măsuri de consolidare și promovare a identității și a imaginii sale atât pentru cetățeni, cât și pentru restul statelor. A fost creat un comitet ad-hoc pentru pregătirea și coordonarea acestei acțiuni, acesta cerând printre altele examinarea simbolurilor, cum ar fi steagul și imnul, formarea echipelor europene sportive, simplificarea procedurilor la posturile de frontieră, a unei monede europene, programe de schimb școlar și o dimensiune europeană mai puternică în educație. În anul 1993, identitatea europeană devine un element mult mai conturat odată cu intrarea în vigoare a Tratatului de la Maastricht. În urma intrării în vigoare a Tratatului de la Lisabona în anul 2009, este ilustrată o nouă idee prin care identitatea europeană devine punct central, fiind conturat totodată faptul că respectul față de drepturile omului și democrație asigură coeziunea între cetățenii europeni.

„În anii 70 ai secolului XX identitatea europeană definea și consolida rolul Europei în planul internațional, iar în anii 80 acest concept a dobândit un nou rol anume acela de a sprijini conexiunile dintre Comunitatea Europeană și regiuni”¹². În acest context, scopul era definit în linii mari de prosperitatea regiunilor acaparate de sărăcie prin acordarea de fonduri europene. În momentul apariției sale, ideea identității europene a impus numeroase observații asupra delimitării și limitelor continentului european: se pune problema care accentuează faptul că Europa nu a fost niciodată una, ci mai degrabă două Europe (de Est și de Vest) sau chiar trei atunci când intră în această ecuație și Europa Centrală. Literatura își bazează astfel studiile asupra identității europene din diferite unghiuri, aplicând diferite perspective, abordări disciplinare și metodologice. „Ce înseamnă de fapt Europa și la care Europa se face referire? Europa ca spațiu geografic? Europa într-un sens cultural? Uniunea Europeană?”¹³.

Un alt aspect care trebuie adus în calcul este faptul că formarea unei Europe a cetățenilor și bineînțeles, lărgirea sprijinului pentru această acțiune este de dorit pentru crearea unei comunități deschise și eficiente. Un pavilion (cele 12 stele din câmpul albastru) și un imn (Simfonia IX al lui Beethoven) există deja astăzi (deși nu sunt incluse în mod oficial în actualul Tratat de la Lisabona) la fel cum este sărbătorită „Capitala Europeană a Culturii” dar și „Ziua Europei” în data de 9 mai. Procesul construcției identității nu se limitează la aceste aspecte, întrucât deciziile politice strategice, cum ar fi crearea monedei comune, au de asemenea o semnificație simbolică puternică, Euro stabilind o legătură tangibilă între instituțiile comunității și viața cotidiană a cetățenilor săi. Astfel, putem răspunde la întrebarea: „cine suntem noi

¹² Lauren M. MCLAREN, *Identity, Interest and Attitudes to European Integration*, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2006., p. 83.

¹³ Grete TARTLER, *Identitate Europeană*, Editura Cartea Românească, București, 2006, p. 60.

europenii?”. Suntem cei care simt că aparțin unui spațiu comun de civilizație și care intenționează să facă față provocărilor din epoca noastră, fiind necesar un atașament emoțional pozitiv.

1.4. Identitatea europeană oglindită în diferite lucrări

De altfel, identitatea europeană a fost abordată într-un mod din ce în ce mai pasionat în ultimii ani, atât în contextul dezbaterilor politice, cât și al celor publice, renumiți autori concentrându-și atenția asupra unor întrebări precum: Ce este Uniunea Europeană? sau Cine sunt europenii? În anumite circumstanțe, o înțelegere comună a ceea ce este Uniunea Europeană și a ceea ce înseamnă să devii un cetățean european apare fie ca punct de referință, fie ca punct de contestare în numeroase lucrări. Ce este UE pentru cetățeni? Cine se simte european? De ce unii cetățeni se identifică cu Europa, în timp ce alții nu o fac? În multe privințe totuși, poziția celor care pretind că Uniunea Europeană nu a reușit să genereze un simț al identității europene în rândul cetățenilor săi pare mai degrabă teoretică și empirică decât slabă.

Personalități din științele politice au dedus pur și simplu ipoteze privind lipsa unei identități europene din progresul limitat al gradului în care cetățenii europeni au susținut integrarea europeană în timp: „Există totuși o identitate europeană? În cadrul legislației comunitare și a structurilor economice și politice ale UE găsim răspunsul afirmativ, în timp ce la nivelul mentalului colectiv acest concept este profund deficitar. Cu toate că termenul de - cetățean european - este foarte des întâlnit, cetățeanul oricărui stat din Uniunea Europeană se percepe mai mult din perspectiva națională decât europeană”¹⁴. Pe de altă parte însă, Monica Sassatelli afirmă că dezvoltarea unei identități europene comune este esențială pentru a pune bazele unei democrații europene pe deplin legitime. În lucrarea sa, sunt ilustrate întrebări precum: Ce națiune, grup sau chiar interese personale completează supremația în determinarea viitorului Proiectului European? Cum pot asemenea interese să construiască identitatea europeană? Cine ești tu? Cine suntem noi? sau Cine sunt ei?, aceasta considerând că răspunsurile depind în mare parte „de context, dar și de fiecare individ astfel încât fiecare grup social își poate exprima mai multe identități paralele”¹⁵.

¹⁴ Dieter FUCHS, Hans D. KLINGEMANN, *Cultural diversity, European identity and the legitimacy of the EU*, Edward Elgar Publishing Limited, UK, 2011, p. 53.

¹⁵ Monica SASSATELLI, „Becoming European. Cultural identity and Cultural policies”, în *European Cultural Policies*, Palgrave Macmillan, New York, 2009, p. 77.

Literatura în domeniu cuprinde numeroase perspective din care poate fi privită identitatea europeană, precum: o „construcție” în care se evidențiază un proces deschis spre negocieri cu restul vecinilor (McLaren L. în lucrarea „Identity, Interest and Attitudes to European Integration” și Fligstein N. în „The EU, European Identity and the Future of Europe), dar și o „identitate pe mai multe niveluri” care nu exclude alte loialități precum cea locală sau națională (James A. Caporaso în lucrarea „The Possibilities of a European Identity”, și Delanty Gerard în „Inventing Europe: Idea, Identity, Reality”). Se evidențiază teoria mobilizării cognitive a lui Risse T., care susține că cetățenii care știu mai multe despre UE au o identitate europeană mai puternică deoarece: „Trebuie să fim conștienți de ea [Uniunea Europeană] înainte de a putea dezvolta un sentiment de angajament”¹⁶. Dintre toate perspectivele teoretice, cea constructivistă (conform căreia identitățile sunt constructe sociale) este conturată mult mai accentuat. Astfel, Furio Cerrutti împarte definițiile identității europene în trei categorii de abordări: „analitică (bazată pe o noțiune reificată a identității), normativă și fenomenologică, dar nu în ultimul rând trebuie adăugată abordarea constructivistă care s-a dovedit a acorda o atenție deosebită identității europene”¹⁷. Având în vedere natura constructivistă a oricărei forme de identitate sau a procesului de construire a identității, ar trebui să ne întrebăm și în ce constă sau ce ar trebui să compună substanța acestei identități. În acest context, se pot distinge două perspective ale identității europene, fiind înfățișată imaginea Europei precum „o comunitate culturală a valorilor comune (pune accentul pe moștenirile culturale comune și experiențele istorice) dar și ca o comunitate politică a practicilor democratice comune (sugerează necesitatea separării culturii de politică, accentul fiind pus pe instituțiile democratice și angajarea activă a cetățenilor)”¹⁸.

În viziunea autoarei Grete Tartler, identitatea europeană poate fi de asemenea privită în termeni civici, referindu-se la sensul cetățenilor ca aparținând Uniunii Europene ca și cadru instituțional, politic și economic, însă pentru autorii Johansson Jonna și Huyst P, concepul identității europene constă în termeni culturali, făcând referire la Europa ca întreg, ca un continent cu istorie comună, civilizație și patrimoniu. O altă perspectivă identificată este cea a autoarei Sanna Inthorn care se concentrează pe termeni instrumentali, adică teoria calculării interesului personal care implică câștigurile și pierderile potențiale care ar putea rezulta din aderarea la UE. De o importanță deosebită pentru acest capitol au fost lucrările unor autori

¹⁶ Thomas RISSE, „A community on Europeans?”, în *Multiple Europes: the Europeanization of Citizens' Identities*, Cornwell University Press, London, 2010, p. 96.

¹⁷ Furio CERUTTI, Sonia LUCARELLI, *The Search for a European Identity-Values, policies and legitimacy of the European Union*, Routledge, New York, 2008, p. 103.

¹⁸ Jeffrey T. CHECKEL, Peter J. KATZENSTEIN, *European Identity*, Cambridge University Press, New York, 2009, p. 51.

precum Grete Tartler și M. Bruter ale căror cercetări au arătat că miturile, simbolurile, politicile culturale sau normele juridice pe care cetățenii societăților europene le dezvoltă în viața de zi cu zi, fiind utilizate de către aceștia în procesul de construire sau intensificare a identității europene. Jürgen Habermas investighează în ce măsură instituțiile, simbolurile și știrile au un efect asupra identității europene. Cercetările pe această temă presupun dezvoltarea identității europene prin interacțiunea personală, și anume o abordare de jos în sus, fapt care este posibil prin voința politică și armonizarea anumitor domenii de politică. Pe de altă parte, autorul Habermas are o abordare mai degrabă de sus în jos. El constată că stabilirea simbolurilor (de exemplu, un imn național, logo-urile organismelor europene sau moneda unică) are un efect pozitiv asupra sentimentului identității europene. Printre cele mai răspândite concepte ale identității politice europene se numără „patriotismul constituțional”, cel mai proeminent susținător fiind M. Bruter. Acesta se bazează pe ipoteza esențială că „oamenii ar trebui să dezvolte un atașament față de instituțiile liberal-democratice, mai degrabă decât orice altă cultură națională”¹⁹. Cu toate acestea, la fel ca ideea Europei ca o comunitate culturală și o comunitate de valori comune, conceptul de „patriotism constituțional” ca bază a unei identități politice europene a provocat și o critică considerabilă. Se consideră că este nevoie să se nască un sentiment de apartenență la Europa care să depășească dimensiunea economică și instituțională, fiind de asemenea foarte dificil să echilibrezi atât de multe istorii și tradiții de cele mai multe ori divergente.

Potrivit lui Thomas Risse în lucrarea „A community on Europeans?”, ideea identității nu este problema ci relația dintre putere și responsabilitate. Acesta este motivul pentru care dorește să revitalizeze democrația și să construiască o nouă ordine politică. Acesta schițează o ordine politică globală care, în multe privințe, este similară cu cea a UE, cu guvernarea sa complexă și pe mai multe niveluri. De asemenea, autorul vorbește despre parlamentele regionale, Parlamentul European servind drept model. Antagonistul conceptului de identitate europeană Adrian Favell, subliniază faptul că federalismul la nivel european nu este posibil datorită faptului că nu există o identitate europeană comună. „De aceea, o democrație la nivel european este imposibilă. Soluția este atunci să accepți deficitul democratic sau să renaționalizați politica europeană”²⁰.

De ce identitatea europeană a devenit o problemă importantă astăzi? Cu șaptezeci de ani în urmă, o identitate europeană comună era văzută precum un vis, însă astăzi, o identitate

¹⁹ Michael BRUTER, „On What Citizens Mean by Feeling European: Perceptions of News, Symbols and Borderless-ness”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 30, Nr. 1, 2004, pp. 21-39.

²⁰ Adrian FAVELL, „Europe’s Identity Problem”, *West European Politics*, Vol. 28, Nr. 5, 2005, pp. 1109-1116.

europă comună, privită din punct de vedere cultural și politic, face parte dintr-o realizare progresivă. „Evoluția identității europene este rezultatul unui proces deschis, care dă spațiu actorilor care își urmăresc proiectele politice specifice, fără a se presupune că vor ajunge la deplină realizare sau că se vor sfârși în totalitate”²¹.

1.5. Factori care stau în calea dezvoltării identității europene/ Factori care promovează acest concept

Astfel, alături de numeroși cercetători și politicieni, împărtășim teza tot mai răspândită potrivit căreia elemente precum împărtășirea unei culturi comune, sistemul de valori sociale (progresul și bunăstarea), politice (libertatea și democrația) sau juridice (respectul în ceea ce privesc drepturile omului) unesc cetățenii europeni reprezentând elemente importante în cadrul procesului de construire a identității europene. Personalități politice și juridice încearcă să evalueze identitatea europeană, atât factorii care duc la crearea acesteia cât și problemele care stau în calea sentimentului identității. Care sunt piedicile care stau în calea consolidării identității europene? Ce factori ar putea spori evoluția acesteia?

În literatura de specialitate s-au identificat numeroase obstacole cărora identitatea europeană trebuie să le facă față, printre care amintim: cunoașterea slabă a drepturilor cetățeniei europene cât și a structurilor politice, climatul eurosceptic, problema deficitului democratic sau chiar lipsa de legitimitate democratică. Cine suntem noi? Aceasta este într-adevăr o întrebare perenă în societatea de astăzi deoarece nivelul de contestație privind identitatea Europei a crescut la un nou grad din mai multe motive, dintre care multe sunt în mod clar legate de procesul de integrare în UE. În primul rând, există o problemă familiară acum despre deficitul democratic. „Au trecut mai bine de cincizeci de ani de la înființarea actualului UE, însă nivelurile de identificare și de participare activă în rândul cetățenilor rămân scăzute”²². Există de asemenea, o adevărată criză a guvernărilor în context dramatic și al extinderii cu succes a calității de membru. În ceea ce privește definirea fundamentelor obiective pentru o astfel de identitate, problema este dublă: în primul rând, dimensiunea Europei este mai puțin clară. Unde se oprește Europa? Răspunsul depinde de ce perioadă vorbim, precum și de criteriile pe care le alegem. În ceea ce privește cultura, Europa geografică actuală este cea mai diversă, diferențele culturale sunt destul de mari, în ceea ce privește limbajul (mai multe), religia (cel puțin două)

²¹ Alina BĂRGĂOANU, Nicoleta CORBU, *The crisis of the EU - Identity, Citizenship, and Solidarity Reassessed*, Comunicare.ro, București, 2013, p. 47.

²² Stefan HOJELID, „European integration and the idea of European identity-Obstacles and possibilities”, în *Europe as a Landscape: Unity in Diversity in Practice*, Lodz University Press, Lodz, 2001, p. 91.

și tradițiile istorice (diverse). „Un obstacol major (poate cel mai grav) este că Uniunea Europeană nu dispune în prezent de mijloacele suficiente pentru a construi o identitate europeană puternică, deoarece competența în materie culturală și educațională este încă plasată la nivel național”²³.

Se consideră că, una dintre problemele importante ale Uniunii Europene este presupusa lipsă de legitimitate democratică care se exprimă printr-o participare scăzută a alegătorilor la alegerile europene și printr-un climat eurosceptic predominant în mai multe state membre. Acest lucru este completat de ipoteza că „astăzi dezvoltarea identității europene se află într-un moment de criză, aici fiind amintite: crizele diferite ale recesiunii economice, primirea și integrarea a milioane de refugiați, precum și terorismul”²⁴.

Se poate spune că, în ciuda piedicilor care stau în calea identității europene, există de asemenea și elemente care contribuie în mare parte la dezvoltarea acestui sentiment, și anume: drepturile fundamentale ale omului, libertățile civile, instituțiile politice democratice, statul de drept, libertatea de mișcare a oamenilor, bunurilor și capitalului, justiția socială și soluționarea conflictelor non-violente, programe elaborate de către Comisia Europeană. De asemenea, trebuie evidențiați și alți agenți care ajută la promovarea și totodată la dezvoltarea sentimentului identității europene: fondurile structurale, politicile comune din cadrul agriculturii, steagul EU (întâlnit în țările membre, fie la nivelul instituțiilor statului, fie la anunțurile ce evidențiază proiectele finanțate prin Fondurile structurale); imnul UE „Oda Bucuriei”, sistemele statistice Eurobarometru și Eurostat, formatul standard al pașaportului european, introducerea monedei unice euro cât și prin programele de coeziune culturală precum „Capitală culturală europeană”.

Opinia autorilor Dieter Fuchs și Hans Dieter Klingemann ilustrată în lucrarea „Cultural diversity, European identity and the legitimacy of the EU”, unul dintre factorii care poate fi considerat important în consolidarea identității europene îl constituie provocările cărora securitatea internă și externă europeană trebuie să le facă față. Aceasta se datorează faptului că, Uniunea Europeană va arăta în mod constant că pune în aplicare deciziile și politicile în conformitate cu aceste principii, încât va putea să-i convingă pe cetățenii săi de folosirea și legitimitatea sa în a face față provocărilor lumii actuale. Ce ne face europeni? Desigur, istoria a jucat un rol crucial în integrarea europeană. „Procesul de integrare inițial a evoluat în jurul unui element cultural puternic, centrat pe istorie, bazat pe amintiri reale și culturale, interpretări

²³ *Ibid.*, p. 95.

²⁴ Sophie DUCHESNE, „Waiting for a European Identity... Reflections on the Process of Identification with Europe”, *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 9, Nr. 4, 2008, pp. 397-410.

istorice ale trecutului Europei și, mai ales, pe cele două Războaie Mondiale și Războiul Rece²⁵. Valorile comune pot fi reafirmate prin memorii autentice europene, cum ar fi monumente, muzee, pelerinaje, sărbători, aniversări, mituri, eroi, sărbători, steaguri, imnuri, care astăzi continuă să aibă puternice expresii naționaliste. De exemplu, ar fi de dorit ca un număr din ce în ce mai mare de străzi și piețe în orașele Europei să poarte numele unor mari artiști, oameni de știință, unificatori de solidaritate și unitate europeană.

Deși referirea la identitatea europeană este adesea considerată semnificativă numai în ceea ce privește Uniunea Europeană, sursa identificării este căutată în istoria comună și în patrimoniul cultural, mai degrabă decât în dimensiunea politică a Uniunii. „Într-adevăr, istoria va fi probabil singurul sau cel puțin cel mai promițător mijloc de a întări sentimentul de apartenență culturală într-un continent la fel de divers ca și Europa²⁶. Este de susținut faptul că, libertatea (cetățenii au libertatea de a alege unde să lucreze și să trăiască) rămâne a fi astăzi valoarea fundamentală, care s-a consolidat în timp și s-a extins de la apărarea păcii, a democrației liberale politice și a libertății economice la protecția drepturilor omului, codificată în „Carta drepturilor fundamentale de la Nisa”. Cultura este de asemenea un element-cheie al cooperării care a permis implementarea „Zilelor patrimoniului european”, scopul fiind conturat de încurajarea unui număr cât mai mare de persoane să aprecieze patrimoniul cultural al Europei dar și să dezvolte sentimentul de apartenență la un spațiu european comun. „Instituțiile UE au răspândit o varietate de imagini și idei despre ceea ce identitatea europeană ar trebui să fie, investind multă energie pentru a-i face pe cetățeni să se simtă europeni. Identitatea europeană ar trebui văzută ca un proces social actual condiționat de o varietate de fenomene contemporane sociale²⁷. Planul Comisiei Europene pentru „Democrație, dialog și dezbateri” menționează de exemplu, că strategia de comunicare a tinerilor se concentrează asupra importanței implicării acestora, iar inițiativele UE cum ar fi „Ziua europeană a primăverii” sau „Forumul european al tineretului”, vizează încurajarea dezbaterii și atragerea tinerilor interesați de politicile europene.

Prin alte programe inițiate de Comisia Europeană, precum „Europa pentru cetățeni” este evidențiat suportul acordat cetățenilor, pentru ca aceștia să fie mai aproape de UE, de procesul de integrare europeană cât și de dezvoltarea unei identități. Programul „Educație și viață democratică” de exemplu, este dezvoltat și organizat de Consiliul Europei în cooperare cu

²⁵ Ettore RECCHI, *Pioneers of European Integration – Citizenship and Mobility in the EU*, Edward Elgar Publishing Limited, UK, 2009, p. 42.

²⁶ Riva KASTORYANO, „Communication and Europe: from Multiculturalism to Cultural Cohabitation” în *An Identity for Europe. The Relevance of Multiculturalism in EU Construction*, Palgrave Macmillan, New-York, 2009, p. 123.

²⁷ *Ibid.*, p. 128.

Comisia Europeană și alte organizații pentru a facilita acest tip de participare. Scopul său este de a promova politici durabile, de a sprijini bunele practici și de a încuraja cooperarea între state. Aceste programe oferă cetățenilor posibilitatea de a interacționa și de a participa la construirea unei Europe tot mai strânse, democratice, unite și îmbogățite prin diversitatea sa culturală, dezvoltând astfel cetățenia Uniunii Europene. Aceasta din urmă dorește dezvoltarea unui sentiment al identității europene (bazat pe valori, istorie și cultură), sporirea toleranței și a înțelegerii reciproce între cetățenii europeni (care respectă și promovează diversitatea culturală și lingvistică contribuind în același timp la dialogul intercultural), reunirea oamenilor din comunitățile locale europene pentru a împărtăși și a schimba experiențe, opinii și valori (pentru a învăța din istorie și a construi un viitor), promovarea dialogului intercultural și aducerea în prim plan a diversității, și a unității Europei.

Educația își asumă un rol-cheie în cultivarea unui sentiment european de apartenență, atât cultural, cât și politic. În acest fel, putem afirma că UE se află într-o poziție puternică pentru a oferi sprijin activ și pentru a completa eforturile corespunzătoare de la nivelul cetățenilor. Pentru a susține acest aspect sunt evidențiate la nivelul UE inițiativele educative ale programelor Leonardo da Vinci, Youth for Europe, Erasmus, Socrates, ce promovează schimburile între studenții diferitelor state ale UE, fiind promovată totodată o prietenie transeuropeană prin schimburile culturale și libera circulație. Ideea de educație este recunoscută ca o parte importantă a principalelor programe și instrumente de cooperare ale UE, precum și în acordurile bilaterale ale Uniunii cu țările terțe. Unul dintre cele mai proeminente programe de la nivelul Uniunii Europene care conturează acest aspect este Erasmus+, care s-a bucurat de cea de-a 31 a aniversare în anul 2018. La nivel individual, experiențele de a trăi și de a studia în străinătate dobândite prin intermediul programului Erasmus+ permit cunoașterea diversității Europei, uniformizând barierele culturale și lingvistice. În ceea ce privește solicitarea și stimularea în continuare a curiozității intelectuale, a independenței și a responsabilității, Erasmus+ aduce o contribuție valoroasă asupra dezvoltării personale a tinerilor și asupra consolidării cetățeniei active (europene). Comisia Europeană vede astfel învățarea de a percepe identitatea, „nu ca ceva care ar putea fi pierdut, ci mai degrabă posibil de câștigat”²⁸.

Astfel, interesul pentru această temă a pornit de la întrebări precum: cât de reușite sunt astfel de programe? Influențează programul Erasmus+ ideea identității europene? Dacă da, în ce măsură? Contribuie programul Erasmus+ la creșterea identificării europene a indivizilor? Ce

²⁸ Comisia Europeană, *Bridge over troubled waters? The link between European historical heritage and the future of European integration*, https://ec.europa.eu/research/pdf/policy_reviews/bridge_over_troubledwaters.pdf accesat în data de 12.04.2019.

condiții sau ce experiențe împărtășite în cadrul acestui program duc la o sensibilizare a indivizilor către UE/Europa? Dovezile sugerează că există un drum lung de parcurs până la construirea identității europene: „Am făcut Europa, acum trebuie să facem europenii”²⁹. Cu toate acestea, s-ar putea presupune că stimularea discuțiilor, mobilizării și a participării politice ar putea conduce indirect la încurajarea identității europene.

²⁹ Petra HUYST, „We Have Made Europe, Now We Have to Make Europeans-Researching European Identity Among Flemish Youths”, *Journal of Contemporary European Research*, Vol. 4, Nr. 4, 2008, pp. 286-297.

2. Programul Erasmus+

2.1. Debutul programului Erasmus+ și impactul său la nivelul UE

Pentru ca proiectul european să funcționeze, nu a fost suficient să se armonizeze domeniile economice. În acest context a fost necesar ca oamenii care trăiesc în Europa să dezvolte un sentiment de comunitate și solidaritate. Acest sentiment urma să fie creat prin comunicarea internațională, călătoriile și schimburile (sociale) între popoare. Astfel, în 1987 s-a lansat programul Erasmus, programul comunitar de acțiune pentru mobilitatea preponderentă a studenților universitari. După înființare, programul a crescut rapid prin dimensiunea și domeniul de aplicare, iar alte țări europene (atât UE, cât și cele din afara UE) au fost încorporate ca parteneri Erasmus. Denumirea programului este asociată cu teologul, filosoful și umanistul Erasmus din Rotterdam, care este considerat precursorul granturilor de mobilitate. Programul Erasmus (European Region Action Scheme for the Mobility of University Students) se bazează pe mobilitatea transnațională, care conduce automat la unul dintre drepturile garantate cetățenilor Uniunii, și anume libera circulație a persoanelor.

Trebuie menționat faptul că, autorul I. Wilson în lucrarea „What Should we Expect of Erasmus Generations?”, sugerează că scopul Programului Erasmus+ a fost nu numai de a consolida sprijinirea pieței comune prin promovarea mobilității studentești în interiorul Europei, ci și de a crea un sentiment de apartenență la Europa. Erasmus+ ajută țările europene să modernizeze și să îmbunătățească sistemele lor de educație, de formare, de politici de tineret și sport în favoarea consolidării rolului lor ca motor de creștere economică, crearea de locuri de muncă, competitivitate, inovare și coeziune socială. Este cel mai mare program din cadrul UE care are la bază educația, formarea profesională și tineretul, oferind posibilitatea indivizilor de a-și dezvolta competențe, abilități, atitudinile și cunoștințele dar și de a face schimb de experiențe și interese similare cu persoane din alte țări. În ceea ce privește organizațiile, Erasmus+ oferă suport financiar în scopul dezvoltării capacității manageriale în răspunderea mai bună a nevoilor beneficiarilor și comunităților pe care le sprijină prin proiecte europene. Programul oferă de altfel numeroase oportunități de învățare pentru instituții, organizații, autorități publice cât și companii din toate sectoarele educației precum: învățământ universitar, învățământ preuniversitar, educația adulților, formare profesională și tineret.

Un alt aspect care trebuie menționat este faptul că, programul Erasmus+ are ca obiectiv general crearea unui cadru european de învățământul superior și promovarea inovării științifice în întreaga Europă. Printre obiectivele specifice ale acestuia sunt regăsite și îmbunătățirea

calității și a volumul de mobilitate a studenților și cadrelor didactice în întreaga Europă, contribuind simultan la calitatea cooperării multilaterale între instituțiile de învățământ superior din acest domeniu. Se spune că, Programul Erasmus+ este cel mai amplu program pentru schimburile de studenți în lume și cel mai popular cadru pentru mobilitatea studenților în Uniunea Europeană. Pe de altă parte, Erasmus+ este un program educațional care face parte din „Programul de învățare de-a lungul vieții” al Uniunii Europene, acesta permițând anual unui număr de aproximativ 200.000 de studenți să studieze în străinătate. Dar Erasmus+ nu a reușit să atingă pe deplin apogeul, până la Procesul Bologna care a început în 1998 cu un summit de la Sorbona susținut de miniștrii educației din Franța, Germania, Marea Britanie și Italia. Pentru a face ca „Europa cunoașterii”, cum este denumită în Declarația de la Sorbona, să devină un actor puternic într-un sistem competitiv la nivel internațional, ideea a fost aceea de a facilita creșterea socială și umană și de a îmbogăți cetățenia europeană: „Un spațiu european deschis al învățământului superior oferă numeroase perspective benefice, respectând bineînțeles, în același timp, specificul nostru, dar și impune, prin aceasta, eforturi susținute pentru desființarea barierelor și dezvoltarea unui context al învățământului care să promoveze mobilitatea și o colaborare cât mai strânsă”³⁰. În plus, Procesul de la Bologna vizează eliminarea obstacolelor din calea mobilității studenților, iar prin Declarația de la Bologna din 1999, scopul final al reformei era de a crea o forță de muncă eficientă și educată capabilă să facă față provocărilor globalizării. Procesul de la Bologna a contribuit la instituționalizarea programului Erasmus, sporind de asemenea fondurile acestuia.

În urma apariției în 2002 a filmului francez „L'Auberge espagnole”, în care protagonistul efectuează un an de studii în cadrul programului, interesul pentru acest program s-a accentuat iar numărul celor înscriși s-a dublat. Azi, pot beneficia mai mult de patru milioane de europeni din aproximativ 4500 instituții de învățământ superior de la nivelul Europei, din cele 33 de țări participante și alte 169 țări partenere. După lansarea mai multor programe diferite în anii '80, raționalizarea programelor în educație și formare a început prin crearea Programelor Socrates (educație) și Leonardo da Vinci (educație și formare profesională) în anii '90. Crearea programului Erasmus+ a adus cea mai mare schimbare prin integrarea tuturor programelor de educație, formare și a tineret sub o umbrelă, sectorul sportiv fiind pentru prima dată adăugat în program ca nou element de sprijin: Erasmus - învățământul superior, Comenius - cuprinde programe ale educației școlare, Erasmus Mundus - orientat spre globalizarea educației

³⁰ Declarația de la Sorbona, *Declarație comună privind armonizarea structurii sistemului european de învățământ superior a celor patru miniștrii în funcțiune pentru învățământ superior din Germania, Franța, Italia și Marea Britanie*, disponibil la http://calitate.ulbsibiu.ro/documents/Declaratia_de_la_Sorbona_25.05.98.pdf, accesat în data de 25.03.2019.

europene, fiind astfel deschis și cetățenilor din afara UE, Leonardo da Vinci - bazat pe educația și formarea profesională, Tineretul în acțiune - învățarea non-formală și formală în domeniul tineretului, Grundtvig- învățământul destinat adulților, Jean Monnet - cuprinde studii destinate Uniunii Europene. Acum, programul Erasmus+ oferă persoanelor dintr-o gamă diversă de medii șansa de a învăța într-o țară străină - studenți, personal, cursanți, profesori, voluntari.

De asemenea, în noul program Erasmus+ (2014-2020), acest obiectiv este încă inclus, pe lângă alte obiective, cum ar fi încurajarea competențelor interculturale, creșterea capacității de angajare a studenților participanți sau îmbunătățirea cantitativă și calitativă a cunoașterii limbilor Uniunii: „Este de dorit ca mobilitatea transnațională a studenților și a personalului din învățământul superior să sensibilizeze participanții în înțelegerea altor culturi și țări, oferindu-le oportunitatea de a construi rețele de contacte internaționale, de a participa activ la societate și de a dezvolta un sentiment de cetățenie și identitate europeană”³¹. Pornind de aici, lucrarea de față investighează starea de fapt în privința contribuției programului Erasmus la dezvoltarea cetățeniei și identității europene. Atinge de fapt Erasmus+ obiectivul consolidării identității europene? Cât de eficient este programul astfel încât să contribuie de dezvoltarea unei identități europene în rândul participanților?

Trebuie menționat faptul că, de peste 30 de ani UE a finanțat acest program, care a permis unui număr de peste trei milioane de studenți europeni să-și petreacă o parte din studii la o altă instituție de învățământ superior sau cu o organizație din Europa. Comisia Europeană se mândrește cu Erasmus+ deoarece se remarcă drept unul dintre „cele mai concrete și populare exemple ale progresului înregistrat în ultimii cincizeci de ani de integrare europeană, numărul studenților mobili crescând de la 3.000 la aproape 25.000 pe an între 1988 și 2012 iar pentru anul 2012 cheltuindu-se în total aproximativ 480 de milioane de euro pe an, față de 70 de milioane în 1997”³². Încă din 1987, unul dintre principalele raționamente ale programelor europene de schimb de studenți în învățământul superior a fost acela de a promova un sentiment de identitate și cetățenie europeană printre participanții săi.

³¹ Bernhard STREITWIESER, „Internationalisation of Higher Education and Global Mobility”, în *Challenges and Opportunities for Global Students Mobility in the Future: a comparative and critical analysis*, Symposium Books, UK, 2014, p. 86.

³² Raport al Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetului Regiunilor, *Evaluarea la jumătatea perioadei a programului Erasmus+ 2014-2020*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0050&from=FR>, accesat în data de 10.05.2019.

2.2. Legătura dintre mobilitate și identitatea europeană

De-a lungul timpului, Uniunea Europeană s-a schimbat de la un proiect pur economic la un proiect de integrare socială și culturală. Această schimbare a făcut parte din planul Comisiei Europene, care începuse să se concentreze din ce în ce mai mult pe integrarea culturală și pe promovarea unei identități europene. Noul sentiment de apartenență al poporului european vizează promovarea unor valori comune, cum ar fi drepturile civice, sociale și umane, pe baza omogenității etnice, a rasei, a legăturilor de sânge și a istoriei. După cum precizează Comisia Europeană în Raportul către Parlamentul European „Evaluarea la jumătatea perioadei a programului Erasmus+ 2014-2020”, prin mobilitate este promovat un sentiment de apartenență la Europa, fiind evidențiată totodată sporirea integrării sociale și ocupaționale, dar și asigurarea unei economii europene competitive.

Pentru a spori mobilitatea tinerilor în statele membre, Comisia a invitat statele membre să ia măsuri pentru a elimina posibilele obstacole în calea mobilității, aceste încurajări indicând faptul că mobilitatea tinerilor este considerată o trăsătură importantă a integrării europene. Mobilitatea studenților poate juca un rol esențial în dezvoltarea și consolidarea unei forțe de muncă europene cu o înaltă educație capabilă să facă față problemelor apărute și să consolideze poziția UE ca economie bazată pe cunoaștere. Mai mult, se poate presupune că, mobilitatea studenților dezvoltă abilitățile necesare participanților pentru a face față creșterii dimensiunii internaționale a locurilor de muncă viitoare și poate duce la o îmbunătățire generală a carierei datorită unor noi oportunități. Un alt aspect care trebuie menționat se referă la titlurile raportului Comisiei Europene privind evaluarea intermediară a programului: „Erasmus+, programul emblematic al UE pentru educație, formare, tineret și sport (2014-2020), s-a dovedit a fi extrem de avantajos pentru participanți, nu numai în ceea ce privește sprijinirea tranziției spre ocuparea forței de muncă, ci și crearea unui sentiment de a fi un cetățean al UE”. „Erasmus + va încuraja mobilitatea în scop educațional a 4 milioane de cursanți, profesori și formatori până în 2020 și va internaționaliza activitatea organizațiilor din domeniul educației, formării, tineretului și sportului, din interiorul și dincolo de UE”³³. Este de remarcat faptul că, cercetătorii și Comisia Europeană consideră Programul Erasmus+ drept un exemplu de succes al integrării europene și un simbol al construirii identității europene.

Credința Comisiei Europene că mobilitatea va avea un efect benefic pentru viitoarea cooperare și integrare a condus la o concentrare mult mai mare pe proiecte pentru a face o astfel

³³ *Ibid.*

de identitate să existe. Teoriile lui Christof Van Mol, care se concentrează pe contactul trans-național și pe crearea unui sentiment european, arată că există o legătură între mobilitatea transnațională în Europa și posibila promovare a identității europene. Acest lucru face ca „programul Erasmus să fie o oportunitate imensă nu numai pentru mobilitatea studenților, dar și pentru promovarea unei identități europene”³⁴. Această idee este în concordanță atât cu teoria tranzacționalistă, care se bazează pe faptul că interacțiunile transfrontaliere promovează identitatea colectivă, susținută de Neil Fligstein în lucrarea „Modele ale democrației”, cât și cu literatura despre mobilizarea cognitivă susținută de Ronald Inglehart în lucrarea „Cognitive Mobilization and European Identity”, care sugerează existența unei relații între cunoștințe și atitudini cu privire la UE.

Ideea de a studia efectul mobilității studenților asupra integrării europene a fost inițiată de Arend Lijphart dar nu a fost niciodată implementată, iar în prezent unii autori precum, Neil Fligstein consideră programul Erasmus+ ca instrument de promovare a identității europene. Dar, din păcate, există un număr limitat de studii empirice efectuate în acest domeniu. De asemenea, concluzia lui Elizabeth Murphy-Lejeune demonstrează că experiența anterioară într-o țară sau o cultură străină influențează decizia de a participa la program. Kristine Mitchell consideră că mobilitatea persoanelor transfrontaliere implică posibilitatea contactului personal cu persoane de diferite naționalități și culturi, care este „probabil cea mai eficientă metodă de a dobândi cunoștințe despre acțiunile și valorile umane ...”³⁵. Astfel, cu cât mai mulți oameni traversează granițele pentru a vizita, studia, lucra și locui în alte țări europene, cu atât mai bune sunt perspectivele pentru o identitate europeană: „Comisia Europeană nu finanțează studenții francezi să studieze în Marea Britanie pentru a-și îmbunătăți atitudinea față de Marea Britanie, ci pentru a-și îmbunătăți atitudinea față de Europa”³⁶. Însă cât de mult contează acest lucru pentru ca studierea într-un alt stat UE să favorizeze un sentiment de identitate europeană?

³⁴ Christof V. MOL, *Intra-European Student Mobility in International Higher Education Circuits- Europe on the Move*, Palgrave Macmillan, UK, 2014, p. 100.

³⁵ Kristine MITCHELL, „Rethinking the Erasmus Effect on European Identity”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 53, Nr. 2, 2014, pp. 330-348.

³⁶ *Ibid.*

2.3. Programul Erasmus+ încadrat în elementul civic

Încă de la apariția sa, programul de schimb Erasmus+ a fost promovat de către Comisia Europeană precum o experiență civică, care consolidează o conștiință europeană în rândul participanților. După cum a precizat fostul președinte al Comisiei Europene, José Manuel Barroso, Erasmus+ s-a dezvoltat dincolo de a fi doar un program educațional, întrucât acesta oferă studenților universitari șansa de a trăi pentru prima dată într-o țară străină, programul atingând totodată statutul de fenomen civic. Programul are ceea ce unii au numit un efect civic: încurajează identitatea europeană, pe lângă promovarea capacității de angajare și dezvoltarea capitalului uman. Acest raționament civic pentru mobilitatea studenților se bazează pe convingerea că, prin reunirea studenților de naționalități diferite, programul Erasmus+ ar promova un sentiment al identității europene și va crea o circumscripție pentru integrarea europeană în rândul unei elite viitoare. Prin logica elementului civic, Erasmus+ se așteaptă a fi o experiență transformatoare pentru participanții săi. Într-adevăr, se poate spune că succesul civic al programului se bazează pe măsura în care absolvenții Erasmus se caracterizează prin anumite atribute: conștientizare și interes pentru alte țări și popoare europene; un atașament afectiv față de conceptul de „Europa”; și tendința de a se identifica ca fiind european. Dincolo de obiectivele programului, instituțiile europene au început să acorde o atenție deosebită elementelor culturale pe care le poate genera acesta pentru a construi un sentiment de apartenență comună. Astfel, a fost inclusă ideea conform căreia programul Erasmus+ ar putea reprezenta o experiență civică. Așa cum a afirmat Kristine Mitchell, „ideea este că, intermixarea studenților de diferite naționalități insuflă sau consolidează un sentiment al identității europene față de participanți și servește drept cale de a crea cetățeni cu adevărat europeni”³⁷, acest fapt vizând crearea unei conștiințe europene. Într-adevăr, obiectivul civic al programului a fost încapsulat chiar în motto-ul folosit pentru promovarea lui: „aducerea studenților în Europa, aducerea Europei tuturor studenților”³⁸. Se poate spune că, programul nu este considerat un program educațional, ci încă de la începuturile sale se aștepta să joace un rol-cheie în promovarea unei identități europene printre generațiile mai tinere ale europenilor.

Mobilitatea studenților a fost, de asemenea, consacrată inițiativei „Tineretul în mișcare” a Strategiei de creștere Europa 2020, fiind evidențiat astfel un alt motto referitor la mobilitatea

³⁷ *Idem*, „Student mobility and European Identity: Erasmus Study as a civic experience?”, *Journal of Contemporary European Research*, Vol. 8, Nr. 4, 2012, pp. 490-518.

³⁸ Magda MIHALACHE, *Chiar schimbă vieți și deschide minți? Fabuloasele povești ale studenților din Timișoara plecați la studii cu bursa Erasmus*, <https://bit.ly/1GgV2VO>, accesat în data de 2.03.2019.

în UE, și anume că programul Erasmus+ „schimbă vieți, deschide minți”³⁹. Pe lângă ideile Comisiei privind potențialul civic al Erasmus, există o bază teoretică solidă care se așteaptă ca studenții care își realizează o parte dintre studii într-o altă țară europeană să dezvolte o identitate europeană și un sentiment comun al comunității. Chiar dacă nu există dovezi empirice concludente, mai multe lucrări privind identitatea europeană au susținut totuși, pe teme teoretice mai mult decât empirice, că participarea la programul Erasmus+ este un mijloc de consolidare a identității europene și de sprijin pentru UE. Oscar Fernandez privește programul Erasmus+ (și alte programe de schimb educațional ale UE) „ca un proiect semnificativ al UE menit să sporească sentimentul de a fi european resimțit de cetățenii săi”⁴⁰, iar Neil Fligstein evidențiază faptul că, prin contactul internațional pe care studenții Erasmus îl au în străinătate, aceștia ar trebui să devină mai europeni.

2.4. Afirmarea/Respingerea impactului Erasmus+ asupra identității europene în diferite studii

Fenomenul Erasmus+ împreună cu impactul acestuia, a fost studiat de experți din diferite domenii (sociologi, psihologi, economiști, cercetători educaționali, lingviști), care oferă o viziune complementară asupra subiectului. Printre altele, putem găsi informații de mare interes în scrierile autorilor: Karina Oborune, Christof Van Mol, David M. Green, Emmanuel Sigalas, Kristine Mitchell, Krämer-Byrne, Viktoria Kaina dar și I. Wilson. O mare dispută academică a apărut în jurul întrebării dacă mobilitatea studenților generează într-adevăr un sentiment de identitate europeană așa cum a fost intenționat de către factorii de decizie Erasmus+ (Declarația de la Sorbona, 1998; Declarația de la Bologna, 1999). Au fost realizate mai multe studii în ceea ce privește problema cercetării dacă mobilitatea studenților (în special programul Erasmus+) promovează identitatea europeană. Rezultatele sunt diverse, astfel că, pentru început vor fi conturate studiile care susțin efectul pozitiv pe care Erasmus+ îl are asupra identității europene, iar mai apoi cele care pun la îndoială relația dintre acestea.

Majoritatea autorilor din literatura de specialitate susțin poziția că mobilitatea studenților are un impact pozitiv asupra sentimentului identității europene. Erasmus+ înseamnă interacționarea cu studenții de pe întreg continentul, chiar din întreaga lume și deține ocazia de a construi relații mai puternice și mai profunde. În studiul autorului I. Wilson au fost ilustrate

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ Oscar FERNANDEZ, „Towards European Citizenship through Higher Education?”, *European Journal of Education*, Vol. 40, Nr. 1, 2005, pp. 60-68

numeroase idei care conturau relația dintre conceptul de identitate europeană și Erasmus+, astfel că: acest program promovează dialogul intercultural și multiculturalismul, deoarece participanții călătoresc în străinătate, învață (sau perfecționează) o limbă străină, comunică, întâlnesc și se reunesc. Constituirea unei identități europene este de dorit din mai multe motive. O identitate europeană ar putea împiedica fragmentarea, haosul și conflictul sub formă de incidente militare, sociale, politice sau economice în cadrul Uniunii Europene. Mai mult, ar putea contribui la eforturile de solidaritate și cooperare între statele membre, care facilitează depășirea crizelor transfrontaliere și a problemelor colective precum crima internațională sau problemele de mediu. Pe de altă parte, „programul Erasmus+ joacă un rol vital în promovarea identității și integrării europene, a solidarității, a creșterii incluzive și durabile, a ocupării forței de muncă de calitate, a competitivității, a coeziunii sociale și a mobilității forței de muncă în rândul tinerilor”⁴¹. Oferă cetățenilor europeni ocazia de a dobândi abilități și competențe personale și profesionale transversale și transferabile prin studii, formare, experiență în străinătate și voluntariat, indivizilor șansa de a trăi mai independent și de a se adapta mai ușor.

Un alt contribuitor foarte important în domeniul mobilității studențești internaționale este Christof Van Mol. Acesta analizează factorii determinanți ai mobilității intra-europene a studenților pe baza unor interviuri calitative în profunzime și a unor sondaje online cantitative în șase state membre ale UE (Austria, Belgia, Italia, Norvegia, Polonia și Regatul Unit). Elementul calitativ este format din 40 de interviuri și cinci grupuri de focus, desfășurate la universitățile din Anvers, Innsbruck, Oslo, Roma și Varșovia, în perioada 2009-2010. Motivele personale (de exemplu, scopul de a învăța o nouă limbă) și rețelele sociale (de exemplu, familia sau prietenii care au petrecut timp în străinătate) sunt determinanți importanți ai studierii într-o altă țară. Studiul său s-a bazat pe pe un număr de patru ipoteze, și anume: studenții care au optat pentru o mobilitate Erasmus+ în străinătate au mai multe șanse de a avea o identitate europeană mai puternică decât aceia care nu au efectuat un astfel de stagi; studenții care au optat pentru o ședere pe termen lung în străinătate de trei luni sau mai mult sunt mult mai probabil să se simtă Europeni decât studenții care nu au studiat; a avea prieteni sau parteneri străini mărește probabilitatea de a te simți european; călătoriile în străinătate cresc probabilitatea de a se simți european. Autorul s-a gândit la ideea că mobilitatea ar duce la crearea unei Europe a cetățenilor, dar și la faptul că gradul de creștere a identității prin mobilitatea studenților diferă în interiorul statelor membre europene. De exemplu, Belgia și Italia au participat la proiectul european de la început, astfel încât studenții să crească într-un context în care UE este mai stabilă.

⁴¹ Iain WILSON, „What Should we Expect of Erasmus Generations?”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 49, Nr. 5, 2011, pp. 1113-1140.

Concluziile sale sugerează că „experiența în străinătate nu implică neapărat identificarea europeană, însă cu toate acestea, prin poziționarea într-o rețea socială în străinătate (identificare relațională), au loc procese de identificare cu UE, iar ideea de Uniune devine mult mai multilaterală prin experiențele studenților din străinătate”⁴².

Următorul studiu are la bază lucrarea lui V. Papatshiba, care pune accentul pe un sondaj de peste 2000 de respondenți din 25 de țări ale UE, studiul furnizând dovezi convingătoare că experiența Erasmus+ contribuie la schimbările de atitudine față de Europa în rândul participanților. Acest studiu s-a realizat pentru a testa dacă experiența Erasmus+ are un efect pozitiv asupra cunoștințelor studenților despre țara gazdă și despre cultura acesteia, precum și despre identitatea lor europeană, mândria și atașamentul. În plus, se analizează ceea ce este mai relevant pentru un rezultat pozitiv în cadrul programului: nivelul inițial al identității europene a studenților sau alegerea țării gazdă. Sunt subliniate diferențele semnificative dintre studenții Erasmus și cei care nu studiază în străinătate atunci când vine vorba de gradul de identificare ca fiind european. Studiul investighează dacă dovezile empirice susțin afirmații precum: studenții Erasmus se angajează într-un contact semnificativ cu alți europeni, devin din ce în ce mai interesați de Europa și de alți europeni, iar ca rezultat se autoidentifică ca fiind europeni. Sondajul a fost realizat online în cursul anului universitar 2010-2011. Cinci universități au fost inițial vizate pentru sondaj, în Toulouse (Franța), Bremen (Germania), Bologna (Italia), Malaga (Spania) și Norwich (Regatul Unit), țările reprezentând cele mai mari țări de trimitere și primire a studenților Erasmus. Studiul a fost oferit în cinci limbi - engleză, franceză, germană, italiană și spaniolă - aleasă pentru a face studiul accesibil cât mai multor studenți. Grupul țintă au fost actualii studenți, în vârstă de 18 ani sau mai mult. Datele indică faptul că studenții Erasmus vorbesc mai multe limbi străine și le vor vorbi mai bine decât studenții fără mobilitate, ceea ce este semnificativ deoarece dovezile istorice demonstrează că, prin construirea comunității politice este înrădăcinată în comunicare: „Capacitatea de a comunica cu alți europeni este precursorul oricărei interacțiuni semnificative”⁴³. De asemenea, datele sugerează că experiența Erasmus crește interesul participanților față de Europa și de UE și că prin rezultatul direct al șederii, studenții se simt mai europeni. În cele din urmă, datele din sondaj confirmă faptul că studenții Erasmus sunt mult mai probabil să se identifice ca fiind europeni și să se simtă atașați UE decât studenții fără mobilitate.

⁴² Elizabeth M. LEJEUNE, *Student Mobility and Narrative in Europe: The New Strangers*, Routledge, London, 2002, p. 65.

⁴³ Vassiliki PAPATSIBA, „Making Higher Education More European through Student Mobility? Revisiting EU initiatives in the Context of the Bologna Process”, *Comparative Education*, Vol. 42, Nr. 1, 2006, pp. 93-111.

Pe de altă parte, autorul Ulrich Teichler a intervievat 475 de studenți din universitățile britanice și a descoperit că studenții care au studiat un an în Europa continentală au fost mai pro-europeni și au avut o identitate europeană mai accentuată decât studenții care nu au studiat în străinătate. Mai recent, acesta a aplicat chestionare unui număr de 1054 studenți mobili, 798 viitori studenți mobili (care vor să studieze în străinătate), 786 potențiali studenți mobili (care ar dori să studieze în străinătate) și 248 de studenți fără studiu. Prin întrebările care au fost adresate, pot fi menționate: „ca urmare a studiului efectuat în străinătate, te simți mai european?; ca rezultat al studierii în altă țară, ești mai interesat de Uniunea Europeană?”⁴⁴. Acesta a descoperit că studenții cu mobilitate au fost cei mai apropiați de Europa, urmat de viitori studenți mobili, apoi de potențiali studenți mobili și, în cele din urmă, de studenți fără mobilitate Erasmus, care erau cel mai puțin atașați de UE. Studiile sale au ajuns prin urmare la concluzia că, studierea într-un alt stat a fost corelat pozitiv cu identificarea cu Europa, cu atașamentul european sau cu un sentiment crescut de apartenență la spațiul european.

Un alt studiu realizat de Viktoria Kaina și anume „How to Reduce Disorder in European Identity Research?” se concentrează pe studenți care nu au participat/au solicitat participarea/au participat la programul Erasmus+ în 2009-2010. Mărimea eșantionului s-a axat pe 100 de studenți fără mobilitate, 100 viitori studenți mobili și 100 de studenți mobili. A fost distribuit un chestionar studenților pe lista de e-mail, ipotezele pe care pe bazează autorul fiind: studenții Erasmus (anteriori și viitori) se simt mult mai europeni decât studenții non-Erasmus; studenții Erasmus (foști și viitorii) se simt la fel de europeni precum studenții non-Erasmus. Autorul a ajuns la concluzia că oamenii care simt o identitate europeană puternică ar putea de asemenea, să simtă un puternic simț al identității naționale. În plus, înseamnă că programul Erasmus+ nu generează pierderea identității naționale: oamenii pot avea atât identitate europeană cât și națională puternică, aceste identități fiind complementare mai degrabă decât să se excludă reciproc. În primul rând, concluzia majoră a lucrării este următoarea: pe de o parte, programul Erasmus+ influențează identitatea europeană, dar pe de altă parte, studenții care participă la acest program sunt mai predispuși în a avea o identitate europeană. Programul este mai degrabă un catalizator decât un promotor, deoarece viitorii studenți mobili se autoidentifică cu Europa mai mult decât studenții non-mobili. După schimb, studenții au devenit mai loiali în fața UE, datele sondajelor arătând că studenții Erasmus au o identitate națională și europeană puternică.

Trebuie specificat și faptul că, există mai mulți autori care se îndoiesc de impactul Erasmus asupra construirii unei identități europene. Aceștia susțin că acei studenți care sunt

⁴⁴ Ulrich TEICHLER, „Temporary Study Abroad: The Life of ERASMUS Students”, *European Journal of Education*, Vol. 39, Nr. 4, 2004, pp. 395-408.

deja interesați de alte culturi și care au un mod de gândire mai european vor aplica pentru o ședere Erasmus în străinătate. Spre deosebire de Viktoria Kaina, Emmanuel Sigalas în lucrarea „Cross-Border Mobility and European Identity: The Effectiveness of Intergroup Contact during the ERASMUS Year Abroad” nu a comparat grupuri de persoane cu medii educaționale diferite, ci a construit un studiu longitudinal în rândul studenților britanici. Cercetarea sa, sprijină de asemenea teza potrivit căreia șederea Erasmus (care urmărește să aducă laolaltă studenți din diferite naționalități și să le permită să interacționeze și să învețe unii de la alții pentru a-și construi un sentiment de afecțiune și identitate transfrontalieră) nu favorizează neapărat sentimentul de a fi european, putând chiar să aibă un efect diminuant asupra acestuia. În primul rând, concluziile sale sugerează că studenții se deplasează mai degrabă în grupuri de studenți, deoarece conectarea cu aceștia este în mod evident mai ușoară decât găsirea unor prieteni din grupuri stabilite în țara gazdă. În al doilea rând, studiul lui Sigalas arată că vârsta pare să joace un rol important: studenții mai tineri au mai multe șanse să cunoască o dezvoltare a identității decât cei mai în vârstă.

Studiul autorului Emmanuel Sigalas se bazează pe întrebarea de cercetare dacă studenții care au optat pentru programul Erasmus+ se simt mai europeni datorită șederii lor într-o țară străină și contactelor și interacțiunilor internaționale rezultate. Astfel, au participat studenți ai Universității din Münster (Germania), un total de 326 de persoane cu vârste cuprinse între 18 și 32, studiul având la bază chestionare. S-a realizat o serie întreagă de întrebări cu privire la șederea în străinătate, dintre care unele nu sunt neapărat importante pentru rezultatul studiului. Aceste elemente au fost destinate să facă chestionarul interesant de răspuns și să nu aibă doar întrebări privind identitatea europeană sau Uniunea Europeană. De exemplu, au fost întrebări care fac referire la importanța unui număr de experiențe, în cazul în care participantul a petrecut mai mult timp în activități cu program liber sau dacă ar recomanda altora acest program. De asemenea, chestionarul evidențiază întrebări care puntează de ce respondentul a plecat în străinătate (oportunitatea dezvoltării personale, învățarea unei noi limbi, o mai bună înțelegere a țării gazdă, îmbunătățirea oportunităților de carieră, cunoașterea unui lucru nou) / nu a plecat în străinătate (lipsa de sprijin din mediul personal, situația privată, costurile prea mari). Prin urmare, se poate presupune că majoritatea eșantionului studiază ori și-a terminat studiile doar cu puțin timp în urmă. Principala ipoteză a studiului a fost construită în jurul presupunerii că o ședere Erasmus în străinătate contribuie la stimularea unui sentiment al identității europene. Cu toate acestea, această prezumție s-a dovedit a fi respinsă, deoarece nu a fost găsită nici o corelație.

Un alt exemplu se bazează pe studul realizat de Karina Oborune care, pentru a ajunge la o concluzie cu privire la efectul programului Erasmus+, cercetarea a trebuit să implice persoane care au participat la acest program. Prin urmare, această cercetare s-a concentrat pe întrebarea: Participarea la un program Erasmus+ contribuie la o identitate europeană? Ce aspecte ale identității europene sunt sporite prin implicarea în programul Erasmus+? Cercetarea va utiliza trei grupuri de studenți: un grup care nu a fost niciodată implicat în programul Erasmus+, un grup care se pregătește să studieze într-un alt stat cu ajutorul programului Erasmus+ și un grup care a fost în străinătate cu programul Erasmus+ în trecut. Primul și ultimul grup au fost grupurile cel mai importante pentru a ajunge la o concluzie privind efectul programului Erasmus+ asupra constituției unei identități europene. Cercetarea a fost un studiu cantitativ, fiind utilizat un chestionar pentru a determina efectele programului Erasmus+ asupra constituției unei identități europene. Tipul ideal de cercetare ar fost un studiu longitudinal care pune accent pe ideea de înainte/după experiența lor cu acest program, acesta fiind realizat în rândul studenților ai Universității din Utrecht, Olanda (138 participanți). Din acest rezultat se poate concluziona că „programul Erasmus+ nu au avut niciun efect sau a avut un efect foarte mic asupra identificării studenților ca fiind europeni. Se pare că o identitate europeană are mai multă influență asupra deciziei de a se înscrie în program decât invers”⁴⁵.

Pe baza rezultatelor unui sondaj longitudinal în rândul studenților din cadrul programului, autorii Herrmann R. și Brewer M. în lucrarea „Identities and Institutions: Becoming European in the EU”, au arătat că realitatea se confruntă doar parțial cu unele așteptări. În timp ce acest program permite studenților să-și îmbunătățească abilitățile de limbi străine și să afle mai multe despre alte țări europene, nu promovează o identitate europeană sau un sentiment de mândrie europeană. Cu toate acestea, experiența Erasmus îi ajută pe studenți să se simtă mai atașați de Europa și să recunoască faptul că au în comun lucruri cu europenii continentali. Rezultatele arată că această experiență îi ajută pe studenți să-și îmbunătățească abilitățile de vorbire în alte limbi străine și cunoștințele lor despre alte țări europene, dar produce rezultate mixte în ceea ce privește identitatea europeană. Astfel, dacă contactul personal și comunicarea cu alți europeni pot promova o identitate europeană, capacitatea de a vorbi într-o limbă comună este de o importanță fundamentală. Încurajarea în ceea ce privește învățarea unei limbi europene a fost de așteptat să conducă la înțelegere și solidaritate între popoarele Uniunii Europene cât și la promovarea dimensiunii interculturale a educației. În plus

⁴⁵ Karina OBORUNE, „Becoming more European after ERASMUS? The Impact of the ERASMUS Programme on Political and Cultural Identity”, *Journal of Transdisciplinary studies*, Vol. 6, Nr. 1, 2013, pp. 182-196.

față de posibilitatea de a-și îmbunătăți abilitățile de limbi străine, programul Erasmus+ oferă studenților șansa de a se familiariza cu cultura țării gazdă. Studenții nu își petrec tot timpul în sălile de lectură, ci își și rezervă un loc pentru recreere și călătorii în țara respectivă, astfel că experiența Erasmus ar trebui să promoveze cunoștințele cât și competența în limba țării gazdă. Pentru a măsura efectul experienței Erasmus asupra identității europene a studenților, s-a efectuat un studiu longitudinal, marcat prin chestionare, care măsoară atitudinile aceluiași indivizi la începutul și sfârșitul anului universitar 2003-2004. Eșantionul este format din 160 de studenți care studiază în cadrul următoarelor nouă universități englezești (Essex, Keele, Oxford Brookes, Reading, Southampton, Southampton Solent, Warwick, Anglia de Vest / Bristol, York). Pentru măsurarea identității europene a studenților, a mândriei și a atașamentului, s-au folosit întrebări precum: Ești mândru că ești european? Cât de atașat te simți de Uniunea Europeană? Cât de multe lucruri crezi că ai în comun cu ceilalți europeni? În urma studiului efectuat, s-a ajuns la concluzia că programul Erasmus+ își atinge obiectivul de a promova învățarea limbilor europene și totodată familiarizarea cu alte culturi europene. Din păcate însă, concluziile anchetei nu sunt la fel de încurajatoare în ceea ce privește eficacitatea programului de a promova o identitate europeană, astfel că acesta nu a reușit să insufle o identitate europeană sau să sporească mândria europeană a studenților.

După cum s-a evidențiat, există studii care pe de o parte concluzionează faptul că programul Erasmus+ întărește într-adevăr identitatea europeană, dar pe de altă parte această idee este negată complet sau parțial. În următoarea parte a lucrării este propusă metodologia proprie de investigare asupra rolului programului Erasmus+ în crearea unui sentiment de apartenență și identitate europeană sub forma unui studiu de caz care vizează un eșantion de studenți Erasmus veniți la Universitatea de Vest din Timișoara și totodată studenților UVT întorși din stagiul din perioada 2016-2018.

3. Studiul de Caz

3.1. Programul Erasmus+ în România

În anul 2017, Uniunea Europeană celebra 30 de ani de la lansarea programului Erasmus+, acesta fiind unul dintre cele mai longevive și reprezentative inițiative din domeniul educației, tineretului și formării profesionale. Poate fi afirmat faptul că, acest program a marcat într-o mare măsură și evoluția societății românești în ultimii 22 de ani, program a cărui evoluție, provocări dar și valori s-au făcut remarcate de-a lungul anilor. Încă de la debutul programului în România, din anul 1997 „un număr de 62.000 de tineri în schimburi de tineri care include și Serviciul European de Voluntariat, 75.000 de studenți din învățământul superior, peste 30.000 de profesori, lucrători de tineret și formatori dar și 20.000 de tineri aflați în formare profesională inițială au beneficiat de acest program al Uniunii Europene”⁴⁶.

Pentru perioada 2014-2020, caracterizată de un buget de 14,7 miliarde de dolari, se estimează faptul că Programul Erasmus+ până la final va implica aproximativ 4.0000.000 de studenți, profesori, lucrători de tineret dar și voluntari, dintre care un număr de aproximativ 130.000 doar din România. Pentru proiectele din România, bugetul exprimat este de aproximativ 450 milioane de euro din cei șapte ani de funcționare, 2014-2018. De exemplu, poate fi specificat faptul că, în România în ultimii cinci ani, bugetele alocate în ceea ce privesc proiectele finanțate sunt următoarele: o sumă de 51.744.789 euro pentru anul 2014, 54.514.335 pentru anul 2015, pentru anul 2016 un total de 57.278.542 euro, 67.682.059 euro pentru 2017, iar 78.330936 euro pentru anul 2018. Se poate observa în acest sens o creștere accentuată a bugetului, fiind conturată ideea care pune în evidență importanța programului Erasmus+ și impactul său în rândul aplicanților. Pe de o parte, fiecare dintre aceste bugete sunt alocate în funcție de tipurile de proiecte, printre care se numără și: proiecte de mobilitate, proiecte de parteneriat strategic sau proiecte de dialog structurat pentru tineret. Pe de altă parte în funcție de sectoare, bugetul este atribuit în educația adulților, educația școlară, formarea profesională, învățământul universitar dar și tineret. La nivelul României, majoritatea dintre instituțiile de învățământ superior din cadrul centrelor universitare au optat pentru participarea la acest program, iar în prezent 72 de universități românești trimit personalul universitar în stagii de formare și predare, dar mai ales trimit studenții în practică sau stagii de studiu. În cazul României, printre primele cinci instituții academice pentru care studenții străni optează pentru

⁴⁶ Comisia Europeană, *Erasmus*, https://ec.europa.eu/romania/tags/erasmus_ro accesat în data de 29.05.2019.

programul Erasmus+, pot fi amintite: Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, Universitatea „Transilvania” din Braşov dar şi Universitatea de Vest din Timişoara.

3.2. Participarea instituţională a Universităţii de Vest din Timişoara la programul Erasmus+

În urma studiului realizat care implică studenţi incoming şi outgoing de la Universitatea de Vest din Timişoara, s-a dorit introducerea acestei secţiuni, pentru a arăta evoluţia universităţii menţionate din momentul participării la programul Erasmus+, dar şi perioada în care acest program a fost cel mai vizibil, şi anume 2015-2017.

Pentru perioada 2014-2021, în cadrul Universităţii de Vest din Timişoara programul Erasmus+ a avut un mare impact, iar până în momentul de faţă universitatea marcând următoarele demersuri: creşterea numărului de acorduri bilaterale cu alte instituţii participante la program însă şi cu instituţii din ţări partenere acestui program, organizarea seminariilor de formare dar şi informare privind oportunităţile oferite de programul Erasmus+ în domenii precum mobilităţi pentru cadre didactice, personal administrativ şi mobilităţi pentru studenţi, participarea la activităţile aniversare organizate atât la nivel european cât şi naţional, cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la lansarea acestui program la nivel european, participarea la evenimentul naţional „Erasmus opens door” organizat de ANPCDEFP în anul 2017, participarea la seminarul de formare în domeniul instituţionalizării principala idee fiind „Preparing your students for work placement abroad: skills to succeed” organizat la Varşovia în 2017, participarea la seminarii de informare cât şi formare naţionale dar şi internaţionale de tipul International Week (Italia, Marea Britanie şi Cipru).

Evoluţia numărului de studenţi care efectuează o mobilitate Erasmus outgoing sau o mobilitate incoming la Universitatea de Vest din Timişoara, este caracterizată de o evoluţie constantă de-a lungul intervalului 2015-2017, putând fi identificate şi anumite motive. Mobilităţile Erasmus incoming, care începând cu anul 2015 şi până în prezent au ajuns la „o creştere cu un procent de peste 100% a numărului de studenţi incoming în ultimii ani de implementare a proiectului de mobilităţi Erasmus în UVT”⁴⁷. Se poate spune că, implementarea cu succes a acestui program în parteneriat cu alte ţări partenere precum Rusia, Serbia, Africa

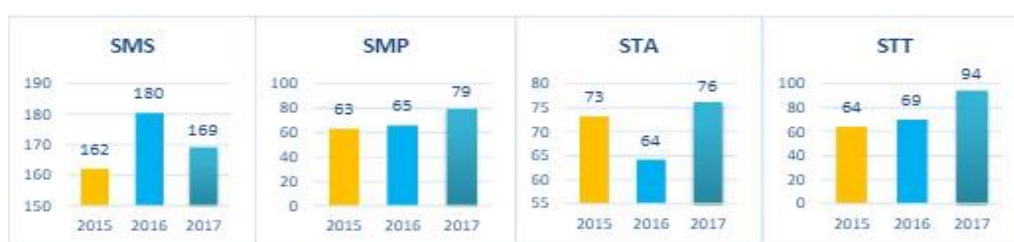
⁴⁷ Marilen Gabriel Pirtea, *Relaţii Internaţionale în Raportul Rectorului cu privire la starea Universităţii de Vest din Timişoara*, <https://ri.uvt.ro/rapoarte-dri/> accesat în data de 16.05.2019.

de Sud, Uzbekistan sau Brazilia, cât și campaniile de promovare susținute în ceea ce privesc ofertele și serviciile generate de Universitatea de Vest din Timișoara, reprezintă adevărate motive care contribuie la această creștere a numărului de studenți.

În ceea ce privește evoluția mobilității Erasmus outgoing de studenți (SMS) din cadrul Universității de Vest, între anii 2015-2017 este ilustrată în Figura 1.1. Se face remarcă un număr al mobilităților din anul 2017 similar cu cel din anul 2015, iar după cum reiese din Figura 2.1, țările principale de destinație sunt Spania, Franța, Germania, Portugalia, Italia sau Polonia. Paralel, numărul raportat la studenții Erasmus incoming prezent în figura 1.2 este caracterizat de o creștere oarecum moderată, iar ca țări de origine ilustrate în figura 2.2, aceștia provin în număr mai mare din Spania, Portugalia, Turcia. Se observă o asemănare evidentă între țara de proveniență cât și țara de destinație, anume Spania.

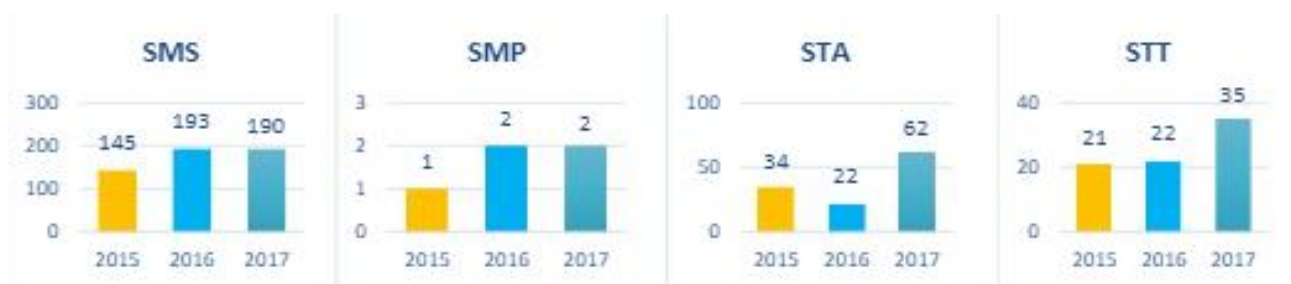
De asemenea, în Figura 1.1 sunt evidențiate mobilitățile Erasmus outgoing de plasament pentru studenți (SMP), acestea fiind caracterizate de o continuă ascensiune a numărului de studenți din cadrul UVT dar și a interesului accentuat al acestora față de acest program. Dacă ar fi să menționăm țările preferate după cum este prezentat în Figura 2.1, acestea sunt: Spania, Ungaria, Franța, Germania și Portugalia. Faptul că Spania se află în topul preferințelor studenților care au optat pentru una dintre cele două mobilități, are la bază numeroase motive care au legătură cu elementele specifice care caracterizează în mare parte un stat al Europei de Vest: limba latină, cultura, mancarea, clima. Pe de altă parte, numărul ce include mobilitățile Erasmus incoming, se menține constant pe parcursul a celor trei ani, acesta fiind evidențiat în figura 1.2. Trebuie specificate și mobilitățile Erasmus outgoing ce includ cadrele didactice și personalul administrativ. Numărul mobilităților Erasmus de predare (STA) și formare (STT) ale actorilor menționați (Fig.1.1) se remarcă a fi ascendent iar țările principale de destinație cuprind: Franța, Italia, Spania și Ungaria, Brazilia, Malaezia, etc. (Fig. 2.1). În figura 1.2, numărul STA și STT incoming a reprezentat o creștere masivă, iar Franța, Germania, Polonia, Serbia și Rusia sunt țările de proveniență cu cei mai mulți actori (Fig. 2.2)

Fig. 1.1 Număr studenți Erasmus Outgoing în perioada 2015-2017

Sursa: Marilen Gabriel Pirtea, Relații Internaționale în Raportul Rectorului cu privire la starea Universității de Vest din Timișoara, Timișoara, 2018

Fig. 1.2 Număr studenți Erasmus Incoming în perioada 2015-2017

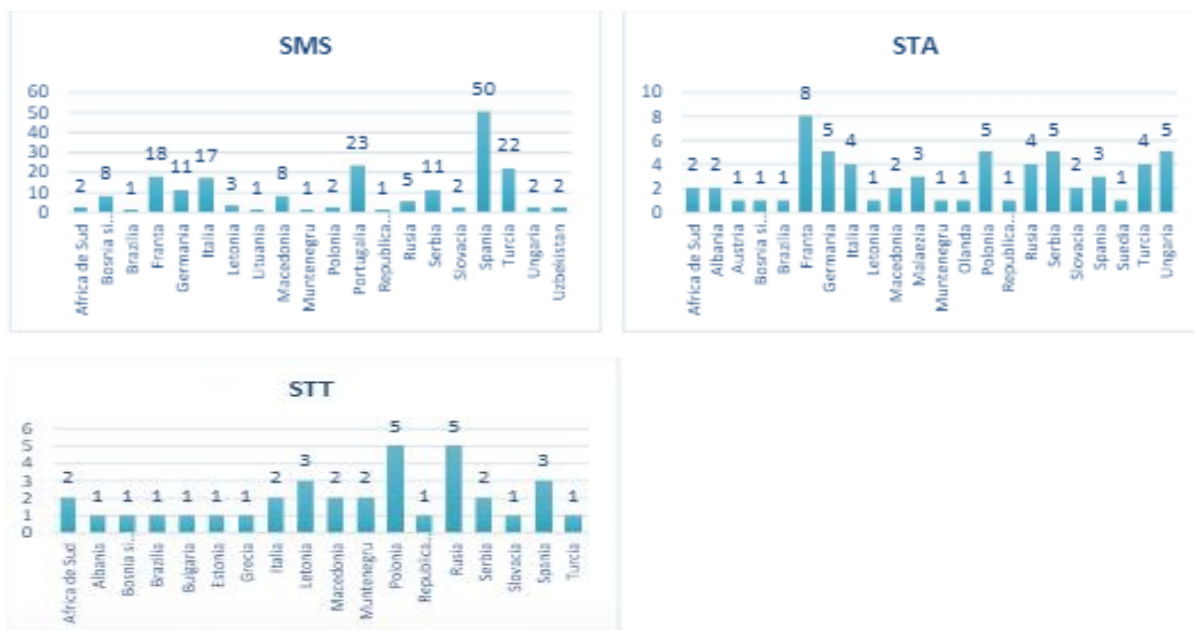
Sursa: Marilen Gabriel Pirtea, Relații Internaționale în Raportul Rectorului cu privire la starea Universității de Vest din Timișoara, Timișoara, 2018

Fig. 2.1 Studenți Erasmus Outgoing în perioada anului 2017 în funcție de statul ales

Sursa: Marilen Gabriel Pirtea, Relații Internaționale în Raportul Rectorului cu privire la starea Universității de Vest din Timișoara, Timișoara, 20

Fig. 2.2 Studenți Erasmus Incomig în perioada anului 2017 în funcție de statul ales

Sursa: Marilen Gabriel Pirtea, Relații Internaționale în Raportul Rectorului cu privire la starea Universității de Vest din Timișoara, Timișoara, 2018

Proiectele de mobilități Erasmus, atât cele de incoming cât și outgoing sunt realizate pe baza unor acorduri bilaterale, acest proces fiind într-o continuă extindere în încercarea de a acoperi un spațiu cât mai larg european dar nu numai. Astfel, făcând referire la UVT, aceasta este partenera unui număr de 162 acorduri bilaterale cu universități din întreaga lume (Fig. 3.1), în anul 2017 realizând încheierea unor acorduri de mare importanță: Shandong Normal University (China), University of National and World Economy (Bulgaria), Yamanashi Gakuin University (Japonia) și multe altele.

Fig. 3.1. Locațiile instituțiilor cu care UVT are acorduri bilaterale

Sursa: Marilen Gabriel Pirtea, Relații Internaționale în Raportul Rectorului cu privire la starea Universității de Vest din Timișoara, Timișoara, 2018

3.3. Metodologia studiului

Scopul acestui subcapitol este acela de a descrie abordarea întreprinsă și prezentarea obiectivului de cercetare. În acest fel, metodologia a urmat o strategie formată din studiul de caz și cercetarea documentară arhivară pentru extinderea cunoștințelor și obținerea unei perspective cât mai bune asupra obiectivului de cercetare. De asemenea se evidențiază scopul de a oferi o descriere mai bogată și oferirea unei surse mai largi de resurse de informare. Concomitent, în urma documentării profunde din mai multe surse bibliografice, au fost alese doar sursele ce cuprindeau informații comprehensive, ușor de înțeles și de analizat.

Pentru obținerea unor rezultate unice, bine echilibrate și exacte, alegerile metodologice au avut bază un design calitativ de cercetare. Astfel, cercetarea calitativă presupune interviuarea unui număr restrâns de persoane, dar și evidențierea percepțiilor, emoțiilor, motivațiilor, cât și sentimentelor acestora în legătură cu subiectul ales care domină studiul propriu. Tehnica de cercetare folosită pentru studiul de față a fost interviul, iar ca procedeu, interviuarea structurată. Pe de o parte, această tehnică a fost folosită pentru înțelegerea cât mai profundă și nuanțată a punctelor de vedere celor intervievați, pe de altă parte fiind evidențiat interesul pentru această tehnică, care s-a datorat curiozității în ceea ce privesc semnificațiile subiective ale temei abordate, oferite de către participanți.

O altă idee care trebuie menționată este că, interviul a fost realizat individual, prin contact direct, față în față. Datorită faptului că cercetarea proprie are la bază un interviu structurat, este dominant un set de întrebări dinainte stabilit, acesta fiind același pentru toți participanții. Un alt aspect care nu trebuie neglijat este evitarea unui limbaj greu de înțeles, prin utilizarea limbajului comun pentru a permite o înțelegere similară atât de către participant cât și de către cercetător a contextului temei abordate pentru a fi investigată. Pe de altă parte, interviurile au fost înregistrate, iar apoi rescrise pentru analize suplimentare, iar pentru a fi cât mai accesibile, acestea s-au desfășurat atât în limba română cât și în limba engleză. Cu toate că această cercetare a presupus un timp mai îndelungat de cercetare, au fost descoperite aspecte importante și interesante care au contribuit la analiza studiului și la rezultatele obținute. Aprilie și mai 2019, au fost lunile în care interviurile au fost susținute, întâlnirile cu participanții desfășurându-se într-un mediu plăcut și confortabil, ori în cadrul Universității de Vest din Timișoara ori în zone apropiate. Persoanele relevante pentru acest studiu au fost doar studenți români de la Universitatea de Vest din Timișoara care au beneficiat de programul Erasmus+ de studiu, respectiv studenți străini din cadrul statelor membre UE care sunt beneficiari actuali ai acestui program în cadrul aceiași universități.

Cercetarea are la bază 14 întrebări, fiecare dintre acestea fiind grupată astfel încât să cuprindă traiectorii diferite pentru a conduce către analize clare a impactului programului Erasmus+ asupra identității europene. Astfel, sunt evidențiate cinci dimensiuni în care s-au încadrat întrebările studiului, și anume: motivele alegerii locației (întrebările 2, 3 și 8), percepții asupra locației alese (întrebările 4, 5, 6 și 7), experiența, care are la bază evidențierea fenomenului Erasmus Bubble (întrebarea 9), percepții asupra identității (întrebările 10 și 11), contribuția programului Erasmus+ la dezvoltarea identității europene (întrebările 12, 13 și 14). Introducerea în anexe a acestor întrebări, oferă o mai bună analiză și concentrare pe cele mai principalele idei care conturează întregul studiu efectuat.

Pentru a contura obiectivele și pentru a răspunde întrebărilor studiului propriu-zis, metodologia se face remarcată prin interviuri susținute pe de o parte cu studenți români care studiază la Universitatea de Vest din Timișoara care au beneficiat de o mobilitate Erasmus de studii și au efectuat în ultimii 2 respectiv 3 ani, o mobilitate academică de câteva luni, iar pe de altă parte, interviuri cu studenți străini care au naționalitatea unuia dintre statele membre Uniunii Europene și care, în prezent sunt beneficiari ai acestui program în cadrul universității mai sus menționate. Studiul efectuat, se concentrează pe un număr de 30 de interviuri, ce curind 14 întrebări centrale, care au ca și scop ajungerea la un rezultat pentru a afla dacă/în ce măsură programul Erasmus+ contribuie la dezvoltarea sentimentului de identitate europeană.

În primul rând, cele 30 de interviuri s-au exat pe un eșantion de 10 studenți români de la Universitatea de Vest din Timișoara, care au efectuat un stagiu Erasmus pentru studii la o altă universitate din cadrul Uniunii Europene, în ultimii 2, respectiv 3 ani de studenție. Pentru a face o delimitare între aceștia în funcție de țara în care au ales să studieze, se poate face referire la: un student în Germania, un student în Portugalia, doi studenți în Italia, doi studenți în Franța, doi studenți în Cehia și 2 studenți în Spania. Pentru a menționa și facultățile din cadrul UVT la care aceștia studiază, sunt intervievați 4 studenți de la Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, 2, studenți de la Facultatea de Economie și de Administrare a Afacerilor, 2 studenți de la Facultatea de Științe Politice, Filosofie și Științe ale Comunicării și 2 studenți de la Facultatea de Sociologie și Psihologie.

În al doilea rând, următoarele 20 de interviuri au avut în prim-plan studenți străini care au naționalitatea unuia dintre statele membre Uniunii Europene și care, în prezent, beneficiază de o mobilitate Erasmus de studii la una dintre facultățile din cadrul Universității de Vest din Timișoara. În ceea ce privesc țările de proveniență, se poate menționa: un student din Republica Cehă, unul din Franța, 2 din Portugalia, 3 din Germania, 6 din Italia și 7 studenți

din Spania. Trebuie menționate și facultățile în cadrul cărora aceștia au venit să studieze, printre care se pot regăsi un student de la Facultatea de Matematică și Informatică, 2 studenți de la Facultatea de Sociologie și Psihologie, 2 de la Facultatea de Educație Fizică și Sport, 7 studenți de la Facultatea de Științe Politice, Filosofie și Științe ale Comunicării, 8 studenți de la Facultatea de Economie și de Administrare a Afacerilor.

Un alt element care trebuie menționat aici este faptul că, cei 10 studenți români care au participat la interviu sunt voluntari în cadrul Erasmus Student Network (ESN) Timișoara, iar listele de contacte ale studenților străini au fost obținute tot prin apelarea la această organizație. Astfel, ESN este o organizație internațională non-profit, care se află în strânsă colaborare cu Universitatea de Vest din Timișoara, având ca principală misiune reprezentarea studenților internaționali, în acest scop oferindu-le oportunități în ceea ce privește înțelegerea culturală dar și dezvoltarea personală.

3.4. Rezultatele cercetării

Această parte se concentrează pe studiul propriu care gravitează în jurul influenței programului Erasmus+ asupra sentimentului de identitate europeană. Totodată, se pune mare accent pe claritatea și coerența datelor analizate în urma interviuării eșantionului de 30 de persoane. S-a dorit conceperea unui set de 14 întrebări, fiecare fiind grupată cinci dimensiuni (motivele alegerii locației, percepții asupra locației alese, fenomenul Erasmus Bubble, percepțiile asupra identității, influența programului Erasmus+ asupra identității europene) la care participanții să ofere opinii și puncte de vedere, pentru a se ajunge la un rezultat clar în ceea ce privesc întrebările de cercetare menționate și în introducere: Cât de reușit este acest program? Contribuie programul Erasmus+ la creșterea identificării europene a indivizilor? Ce condiții sau ce experiențe împărtășite în cadrul programul Erasmus+ duc la o sensibilizare a indivizilor asupra Uniunii Europene/Europei?

Trebuie menționat faptul că, prima întrebare nu a fost încadrată în nici una dintre aceste dimensiuni, aceasta având rolul de a evidenția câte persoane din cele participante au mai avut ocazia de a beneficia de o mobilitate Erasmus, astfel încât dintre cei 30 de studenți doar 8 mai optaseră pentru o astfel de mobilitate în trecut. Acest lucru ilustrează faptul că, pentru restul persoanelor de 22, prima experiență de acest gen a contribuit la o viziune suficient de clară referitoare la programul Erasmus+, pentru a putea răspunde întrebărilor următoare ce construiesc studiul de caz.

Motivele alegerii locației sunt sugerate prin întrebările 2, 3 și 8, fiecare ilustrând răspunsuri ale studenților participanți. Astfel, prin întrebarea numărul doi (Anexa 1) se dorește menționarea timpului pe care studenții străini îl aveau pe teritoriul României până la momentul interviuării dar și timpul pe care studenții Erasmus din România l-au petrecut pe teritoriul altui stat. În urma analizei răspunsurilor, s-a constatat că timpul s-a încadrat între 4 și 9 luni. Imaginea de ansamblu pe care și-au format-o în aceste luni are în prim-plan modul de funcționare și organizare a statului gazdă, referitoare la sistemul de învățământ, situația economică etc, dar și la impactul programului Erasmus+ asupra experiențelor și ideilor noi pe care și le-au format în general. O altă idee reprezentativă care se concentrează pe studiul de caz propriu-zis, o constituie părerea acestora în legătură cu identitatea europeană, dacă a fost vizibilă și resimțită în cadrul statului gazdă și care este de fapt relația dintre aceasta și programul Erasmus+.

Un element comun în ceea ce privește motivul pentru care studenții Erasmus străini au ales România ca țară pentru a studia (Anexa 1), este acela că erau impresionați de țările care fac parte din Europa de Est, de istoria și cultura acestora : „Pot mărturisi că sunt în mare măsură fascinat de istoria Europei în general, mai ales istoria Europei de Est, iar când am văzut România pe lista destinațiilor, nu am avut nici un dubiu încotro aș vrea să merg” (M. C., Italia, FEAA). O altă părere, conturează foarte bine acest aspect, și anume: „Am ales România deoarece am vrut în primul rând să fiu în Europa, iar în al doilea rând am vrut să descopăr cum este să trăiești într-o țară din Estul Europei” (C. B., Franța, FEAA). Un alt motiv care s-a evidențiat pe parcursul interviuării, face referire la faptul că România este o țară mult mai accesibilă din punct de vedere economic față de alte state din Europa respectiv Uniunea Europeană, acest lucru reprezentând un avantaj destul de mare: „România este printre țările care necesită costuri accesibile pot spune, și cu toate că este un stat în curs de dezvoltare, poate oferi chiar mai multe decât cele dezvoltate.” (I. E., Germania, PFC). Motivul care se deduce din faptul că studenții au ales România pentru simplul fapt că nu este o țară atât de populară, unde nu foarte multe persoane aleg să studieze, se evidențiază din opinii precum: „România a fost pe lista mea de preferințe deoarece am vrut să schimb ceva, în sensul că multe persoane aleg Franța sau Italia, țări care sunt atât de comune” (P. T., Spania, PFC). În ceea ce privesc studenții români, principalul motiv care a modelat decizia în a alege o țară sau alta pentru mobilitate Erasmus de studiu a fost similară cu cea a străinilor, aceasta rezumându-se la faptul că au dorit să rămână în cadrul teritoriului european, sau mai specific să opteze pentru un stat membru UE: „Am ales mobilitatea de studii în Germania deoarece am vrut să văd cum funcționează sistemul de învățământ din alt stat european, iar Erasmus+ despre asta este până la urmă, despre promovarea și dorința Uniunii Europene ca noi studenții, să intrăm cât mai mult

în contact cu statele membre” (N. I., România, FLIT). O altă idee care a înregistrat similitudini între motivele celor două grupuri de studenți intervievați, se referă la dorința de a dobândi cât mai multe cunoștințe despre țata gazdă: „Republica Cehă a fost pe lista mea de preferințe deoarece cultura, istoria și tradițiile erau lucruri care mă interesau în mod special” (N. M., România, FLIT). Pe de altă parte, s-a constatat și o diferență între răspunsurile participanților deoarece, spre deosebire de studenții străini, studenții din România au subliniat importanța motivului de a-și îmbunătăți nivelul limbii oficiale din țara aleasă: „Pe lângă numeroasele motive pentru care am ales Spania, pentru mine cel mai important a fost să-mi îmbunătățesc nivelul limbii spaniole” (M. L., România, FSP).

Întrebarea numărul 8 (Anexa 1) pune accentul pe opiniile participanților în legătură cu ce țară ar alege dacă ar pleca din nou cu o mobilitate Erasmus și care ar fi motivul pentru care ar opta pentru respectivul stat. După analizarea mai amănunțită a răspunsurilor studenților străini, s-a constatat că acestea sunt în linii mari identice întrucât și-au exprimat entuziasmul în ceea ce privește alegerea unei țări din Estul sau Centrul Europei pentru efectuarea unei viitoare mobilități de studiu, pe de o parte datorită culturii, politicii sau istoriei profunde care și-a lăsat amprenta, cât și datorită gestionării economiilor: „Pentru un alt stagiu Erasmus aș alege din nou un stat din Europa de Est, fiind mult mai accesibil din punct de vedere economic pentru noi studenții, de exemplu Ungaria sau Republica Cehă”(I. F., Spania, FEAA). Un număr de 3 studenți din Italia respectiv 2 din Germania ar alege din nou România „De când sunt în România cu mobilitate Erasmus, mi-am dat seama că am rămas fascinat însă de la început cât de multe progrese a înregistrat acest stat, progrese pe care nu le poți vedea în media, ci doar cu ochii tăi, și aș reveni cu drag aici să studiez pentru a cunoaște mai pe larg toate calitățile sale” (R. V., Italia, FEAA) pe când 3 studenți s-ar îndrepta către țările nordice „Mi-am propus ca pentru un alt stagiu să îmi îndrept atenția către un stat nordic, deoarece sunt state despre care nu știu prea multe și aș vrea să le cunosc mai ales din punct de vedere educațional” (E. H., Republica Cehă, PFC). În privința celor 10 studenți români, se poate spune că aceștia aleg țările vestice ca punct dorit pentru a studia, spre deosebire de studenții străini care aleg estul. Această diferență este destul de mare deoarece nici un student român din cei intervievați nu preferă statele estice, pe lista de preferințe încadrându-se Spania, Portugalia sau Franța: „Pentru mine, o țară din Europa de Vest este mult mai dorită deoarece limbile oficiale sunt mult mai ușor de studiat decât maghiara sau croata de exemplu, iar modul de viață acolo se ridică la alte standarde din prisma mediului academic” (C. G., România, FLIT). Prin răspunsurile celor două grupuri de studenți, s-au putut observa marea discrepanță între alegeri, cauzele acestora fiind multiple.

Cea de-a doua dimensiune, și anume percepțiile asupra locației alese sunt specificate în întrebările 4, 5, 6 și 7. La întrebarea 4: „Care consideri că este principala diferență dintre țara ta și România?” (Anexa 1) au existat anumite asemănări între răspunsurile participanților străini, una dintre acestea constând în faptul că, în România lucrurile nu sunt atât de bine puse la punct în cadrul sistemului de învățământ, regulile sunt mai haotice iar majoritatea studenților nu țin cont de ele: „Principala diferență este legată de modul de predare din cadrul Universității. Lucrurile sunt mult mai organizate în Germania, aici se pune mare accent pe teorie pe când acolo practica este la bază” (K. W., Germania, FEAA). Un alt factor comun care se bazează pe răspunsurile participanților este ilustrat prin ideea că persoanele din România nu sunt atât de deschise la minte, oamenii fiind mult mai distanți aici: „Ceea ce îi caracterizează pe portughezi este că sunt mult mai deschiși, mult mai receptivi la schimbări și sar mult mai repede în ajutor” (I. P., Portugalia, PFC). Alte păreri care au fost identificate sunt concentrate pe faptul că, în România sunt mult mai multe reduceri de care beneficiază un student, iar aici oamenii sunt mult mai credincioși. Pentru a evidenția balanța dintre răspunsurile românilor în comparație cu cele ale străinilor, se poate spune că aceasta este echilibrată. S-au întâlnit răspunsuri în mare măsură asemănătoare, care fac referire la sistemul mult mai strict în învățământ în alte state decât în România și mentalitatea mult mai deschisă decât a românilor: „Cel puțin în Italia, în cazul sistemului educațional în prim-plan se află practica, cursurile și seminariile erau mult mai organizate, iar mentalitatea persoanelor era cu mult peste cea a românilor” (G. S., România, FEAA).

În ceea ce privește modificarea percepțiilor despre țara de proveniență în timpul petrecut cu programul Erasmus+ în România, acestea sunt evidențiate prin întrebarea cu numărul 5: „Ți-ai schimbat percepția despre țara ta de cât timp ești în România?” (Anexa 1). Astfel, pot fi selectate anumite răspunsuri asemănătoare între cele ale spaniolilor și italienilor: „În lunile petrecute în România am sesizat faptul că, atunci când ești departe de țara ta începi mai mult să îți pese de lucrurile de acolo, și să devii mai conștient de valorile sale” (A. J., Spania, PFC), dar și diferite între aceștia și germani: „am descoperit că unele lucruri îmi plac mai mult aici decât în Germania precum că, în România nu este totul atât de strict ci este mult mai relaxant, iar în unele momente prefer România mai mult decât Germania deoarece Romania este o țară mult mai modestă” (A. K., Germania, FSP). Se poate afirma faptul că, din cei 10 studenți români intervievați, doar 4 și-au schimbat percepția despre România: „Da, în mare măsură ideile mele despre România s-au modificat deoarece a fost trist să văd ca lucrurile pot merge la un nivel european acolo, în Franța și că lucrurile pot avea un randament vizibil” (V. M., România, FLIT).

Bariererele linvistice, culturale dar și religioase și-au făcut simțită prezența arât în cazul studenților străini cât și în cazul românilor, prin răspunsurile oferite întrebării 6 (Anexa 1). Pe de o parte, doar 2 studenți din Italia și 2 studenți din Germania cunoșteau limba română, însă studenții din celelalte state de proveniență au menționat faptul că barierele linvistice au fost cele mai clar simțite: „Pe teritoriul României am întâmpinat bariere lingvistice, deoarece cu toate că sunt persoane care vorbesc în limba engleză, există și foarte multe care nu o fac, iar la început am trăit o stare de neliniște deoarece nu știam să pronunț nici un cuvânt în limba română” (D. P., Portugalia, PFC). Într-un alt sens, în rândul studenților din Germania și Republica Cehă s-a observat interesul pentru a dezvolta ideea barierele culturale, cât și religioase: „Sincer, pe lângă barierele lingvistice, barierele culturale au fost și ele resimțite deoarece atunci când încercam să intru în contact cu românii si le spuneam ca sunt din Germania, brusc își schimbau percepția, uneori în bine sau mai puțin bine. Acest lucru nu trebuia să se întâmple deoarece până la urmă toți suntem la fel, din punct de vedere european. Trăim pe același continent care ne leagă” (K. W., Germania, FEAA). „Pot afirma cu ușurință că în România, religia este foarte importantă spre deosebire de Republica Cehă, iar cu această schimbare m-am obișnuit destul de greu” (E. H., Republica Cehă, PFC). Pe de altă parte, românii nu au întâmpinat bariere linvistice atât de mari, doar 2 din 10, restul cunoscând și studiind limba statului respectiv în care au beneficiat de mobilitate Erasmus. În acest sens, se observă o diferență destul de mare între persoanele de altă naționalitate care nu cunoșteau limba română, respectiv românii care cunoșteau limba statului gazdă.

În ceea ce privește ce-a de-a șaptea întrebare „Pe lângă experiența studentească, ai vizitat și alte locuri în ...?” (Anexa 1), toți participanții din cadrul studiului și-au exprimat interesul pentru aceasta. Studenții Erasmus străini au efectuat multe călătorii pe teritoriul României, manifestându-și interesul pentru fiecare zonă a țării: „Datorită biletelor de tren gratuite, am putut călători prin multe orașe din România precum: Oradea, București, Cluj, Constanța. Am fost fericit să descopăr țara în care am venit să studiez cu ajutorul programului Erasmus+, care nu doar ajută la capacitatea de a te obișnui într-un cadru educațional nou, anume universitatea, ci face posibilă și cunoașterea istoriei, geografiei și culturii țării respective” (C. B., Franța, FEAA). La rândul lor, studenții români au descoperit prin călătorii țările în care au fost să studieze, fiind evidențiat un element important al acestui program și anume că, pune în legătură studentul si țara aleasă din puncte de vedere referitoare la interesele beneficiarului: de la limba până la dimensiunile care completează caracteristicile unui stat.

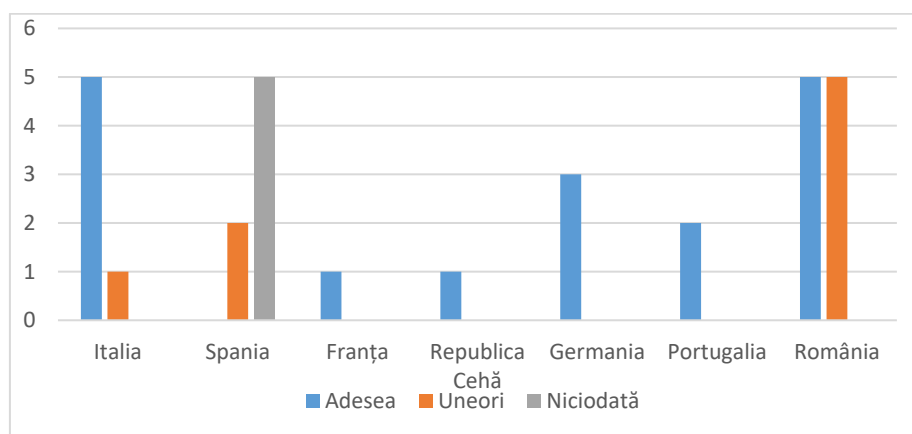
Prin întrebarea cu numărul 9 „Ce naționalitate au persoanele cu care îți petreci/petreceai cel mai mult timp?” (Anexa 1), se pune accentul pe teoria care dezvoltă ideea de Erasmus

Bubble, adică dacă românii stau doar cu românii, spanionii cu spaniolii, italienii cu italienii etc. În acest fel, se poate spune că, în urma intervievării studenților străini, această teorie se aplică doar în cazul studenților de naționalitate spaniolă. De cele mai multe ori, spaniolii își petrec timpul cu persoane de aceeași naționalitate, acest lucru fiind datorat faptului că au un nivel scăzut al limbii engleze. Din 7 studenți din Spania, doar doi au vorbit liber în limba engleză, iar pentru ceilalți a fost nevoie de un timp mai lung pentru a-și nota și citi răspunsurile: „De când am început studiile în România, timpul liber îl petrec mereu cu spaniolii deoarece numărul studenților spanioli este cel mai numeros anul acesta la Universitatea de Vest. Îmi este mai ușor când socializez, asta și pentru că noi nu avem un nivel al limbii engleze atât de dezvoltat precum ceilalți studenți Erasmus” (A. F., Spania, FEFS). La polul opus se află studenții de naționalitate italiană, aceștia punând foarte tare accentul pe ideea de familie care este de fapt la baza acestui program, care îți dă posibilitatea de a te integra mai bine prin comunicarea cu persoane de altă naționalitate: „Pot spune că, prin programul Erasmus+ ai șansa de a cunoaște și împărtăși gânduri cu persoane care nu sunt naționalitatea ta, și până la urmă obiectivul său este de a aduce la un loc culturi diferite, limbi diferite și credințe diferite sub acoperișul aceluiași continent. De aceea, asta am încercat să fac și eu. Să mă integrez într-un grup ale cărui persoane provin din state diferite” (M. A., Italia, FEAA). Din alte grupuri ale studenților străini s-au inclus persoane de naționalitate turcă, franceză, germană, italiană, spaniolă și canadiană, dar ce a fost surprinzător a fost că nici unul dintre străini nu a menționat în grupul lor persoane din România. Pentru a specifica și părerile participanților români, nu a fost vizibilă teoria Erasmus Bubble, aceștia petrecându-și timpul cu numeroase persoane de altă naționalitate, cel mai menționați fiind spanioli, italieni, germani și portughezi: „Programul Erasmus+ înseamnă noi oameni adunați din toate colțurile lumii, iar cel mai important este să stai cu celelalte persoane, nu cele de naționalitatea ta” (Ț., D., România, PFC).

Percepțiile asupra identității sunt reflectate în cadrul întrebărilor 10 și 11. Întrebarea cu numărul 10 (Anexa 1) constituie unul dintre punctele forte referitoare la analiza răspunsurilor participanților, atând din punctul de vedere al străinilor cât și al românilor. În primul rând, dintre cei 20 de studenți Erasmus străini intervievați, în cadrul studenților spanioli s-a simțit un nivel al identității europene destul de slab, 5 din 7 (Fig. 4.1) studenți declarând că se simt mai mult conectați cu statul lor, decât cu întreaga Uniune Europeană: „Nu mă consider a fi cetățean european. Sunt doar spaniol și atât. Identitatea europeană sau sentimentul de a fi european nu este atât de important” (S. F., Spania, FEAA). În al doilea rând, participanții din Italia au acordat mare atenție ideii de identitate europeană, punând în prim-plan ideea că interacțiunea cu persoane de naționalitate diferită față de a lor a ajutat la descoperirea faptului că, deși studiile

academice sunt întrepinse într-un alt stat, popoarele europene sunt asemănătoare între ele și de aceea te poți simți acasă în oricare dintre acestea: „Mereu am fost conștient că sunt cetățean european, și mai ales acum, că studiez într-o altă țară, simt că m-aș acomoda oriunde aș merge în Uniunea Europeană” (G. G., Italia, FEAA). Participantul din Republica Cehă, respectiv cel din Franța, cei 3 din Germania și cei 2 din Portugalia au răspuns ca simțindu-se adesea cetățeni europeni, fiind astfel în totală contradicție cu participanții statului spaniol: „Mă simt cetățean european adesea deoarece în Portugalia valorile europene sunt foarte respectate” (I. P., Portugalia, PFC). Pentru a completa, datele ilustrate în figură, din cei 10 români, 5 s-au simțit cetățeni europeni „adesea”, iar 5 „uneori”: „Pot afirma cu ușurință că mă simt cetățean european din ce în ce mai mult, și pornind de la ideea că suntem în UE avem mai multe drepturi și mai multe posibilități de a călători și de a face un schimb intracultural” (N. I., România, FLIT). În afară de identificarea cu patria lor și cu Europa, care, așa cum s-a menționat anterior, a fost contextuală și situațională, mulți studenți au vorbit despre identitatea grupului, identitatea lor ca studenți Erasmus, și aici fiind evidențiată ideea sau fenomenul Erasmus Bubble. Deși aceștia au venit din state diferite, având un context cultural diferit, faptul că au același statut - cel al studenților internaționali, al străinilor într-un mediu cultural gazdă – a ilustrat importanța acestui program pentru majoritatea dintre ei. În acest fel, se pot observa câteva dintre opiniile participanților referitoare la identitatea națională versus identitatea europeană, cât de importantă este una sau cealaltă pentru fiecare.

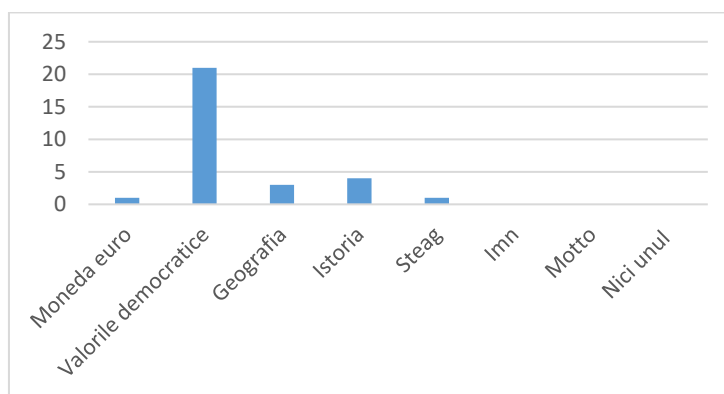
Fig. 4.1 Gradul de sentiment referitor la identitatea europeană

În ceea ce privesc alegerile celor 30 de participanți referitoare la întrebarea 11 (Anexa 1) a elementelor care au cel mai important rol în conturarea identității europene, după cum se observă și în figura 4.2, 21 de studenți au optat pentru valorile democratice, 4 studenți pentru istorie, 3 pentru geografie, unul pentru moneda euro și unul pentru steag. Chiar și cei 5 studenți din Spania care se simt mai atașați de țara lor decât de gândul de a fi cetățean european, nu neagă existența identității europene. Cu toate acestea, au considerat că valorile democratice ar

fi cele care ar contribui într-o oarecare măsură la dezvoltarea acestei identități. Pe de o parte, unii și-au exprimat opinia asupra importanței valorilor democratice: „Cu siguranța cred că există o identitate europeană, iar valorile democratice precum responsabilitatea, egalitatea, separarea puterilor în stat sau libertatea, sunt valorile ce caracterizează statele UE” (S. V., Italia, PFC), iar alții asupra istoriei: „Fiecare dintre acestea au un rol deosebit pentru a evidenția impactul identității europene, însă pentru mine istoria este cel mai reprezentativ element” (I. E., Germania, PFC). Unii studenți români, și-au exprimat interesul față de geografie (reperele geografice, definiția geografică a continentului european): „Geografia este acel element care ne unește pe toți, unește un singur continent ale cărui state sunt diferite, dar totuși atât de asemănătoare” (A. A., România, FSP). Un singur student din Portugalia a optat pentru steag iar unul pentru moneda euro. Această întrebare a fost adresată pentru a contura care sunt cele mai importante surse care conduc către dezvoltarea unei identități europene, și mai ales dacă aceasta există sau este resimțită în rândul participanților.

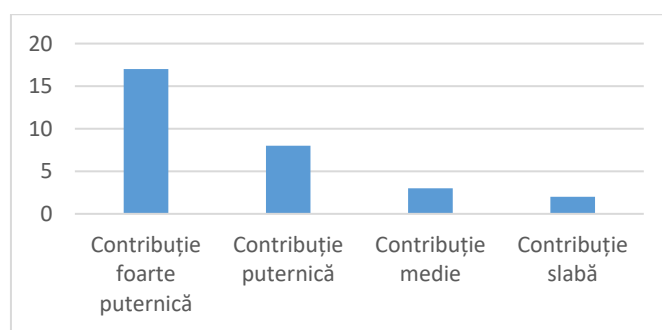
Figura 4.2 Elemente care contribuie la dezvoltarea identității europene

Întrebările 12, 13, și 14 au în evidență influența programului Erasmus+ asupra identității europene. Întrebarea numărul 12 (Anexa 1) pune în lumină importante răspunsuri ale celor 30 de participanți, astfel încât să poată fi dedusă relația dintre programul Erasmus+ și identitatea europeană. Părerile au fost împărțite în patru tabere, fiecare axându-se pe un răspuns referitor la impactul acestui program asupra autoidentificării ca cetățean european: contribuție foarte mare, mare, medie sau slabă. Din figura 4.3 se poate observa cu ușurință că cei mai mulți studenți, și anume un număr de 17 și-au concentrat părerile asupra unei contribuții foarte mari pe care programul Erasmus+ o are asupra identității europene: „Consider că programul Erasmus+ are o contribuție foarte puternică, deoarece este unul din factorii care contribuie la dezvoltarea acestui sentiment, mai ales că, Erasmus+ este ceva concret, ceva care face parte din UE, organizat pentru noi, în mare parte studenți, deschiși spre a cunoaște lucruri noi” (E. H., Republica Cehă, PFC). Ideea că programul are o influență foarte puternică, a fost susținută mai

ales de studenții din Italia, Germania și România: „Contribuția foarte puternică a acestui program este evidențiată prin faptul că programul Erasmus+ te învață cum să fii european prin interacțiunea cu atât de multe culturi și oameni. În acest fel, îți poți da seama cu care dintre ele te identifici, dar mai ales ne putem da seama atât de diferențele cât și de asemănările care ne leagă” (V. I., România, FEAA). În ceea ce privește contribuția puternică a acestui program, poate fi identificată în opinii precum: „Erasmus își pune amprenta asupra identității europene printr-o contribuție puternică deoarece împinge noile generații să interacționeze între ele și să scape de prejudecățile care există” (D. P., Portugalia, PFC) iar contribuția medie este sugerată prin mai multe idei comune: „Pentru mine, programul Erasmus+ generează o contribuție medie asupra acestui sentiment. Programul este important dar nu fundamental. Spun acest lucru deoarece am mai călătorit în alte state din UE înainte de a beneficia de mobilitate Erasmus, și de asemenea am foarte mulți prieteni de naționalități diferite” (C. B., Franța, FEAA). Au fost și studenți, anume 2 din Spania care au sugerat că programul nu are nici un fel de contribuție. Astfel, mai mult de jumătate din participanți au considerat importantă contribuția programului Erasmus+ asupra identității europene, răspunsurile lor fiind legate de faptul că acest program este unul dintre cele mai bune medii prin care oamenii din diferite state europene și nu numai, rup barierele lingvistice care uneori sunt adevărate obstacole și se găsesc a fi toți europeni pornind de la ideea unei istorii comune sau de la faptul că toate naționalitățile sunt o familie întrucât programul Erasmus+ nu te lasă să fii singur nici o clipă.

Fig. 4.3 Contribuția programului Erasmus+ la dezvoltarea identității europene

Prin întrebarea 13 (Anexa 1) se dorește a ajunge la un răspuns pentru a afirma dacă într-adevăr programul Erasmus+ este neapărat un element fundamental pentru existența identității europene sau este doar unul dintre elementele care intensifică și completează acest sentiment. Astfel, în urma analizării răspunsurilor celor 30 de studenți, 14 studenți Erasmus s-au simțit cetățeni europeni și înainte de a beneficia de stagiul într-o altă țară, 11 dintre ei nu au simțit atât de puternic sentimentul de identitate europeană înainte de mobilitate, iar 5 studenți au menționat că nu s-au simțit cetățeni europeni nici înainte și nici după efectuarea mobilității. Aceștia din

urmă, fac parte din grupul studenților din Spania care se simt mult mai atașați de națiunea lor decât de Uniunea Europeană, acest lucru fiind exprimat prin opinii precum: „Nu cred că m-am considerat vreodată cetățean european, deși consider că programul Erasmus+ contribuie într-o oarecare măsură la dezvoltarea acestui sentiment, prefer să pun identitatea națională pe primul loc și să mă prezint drept cetățean spaniol” (S. F., Spania, FSP). Pe de altă parte, cei care s-au simțit cetățeni europeni și înainte de a beneficia de un stagiul Erasmus într-o altă țară decât cea natală, s-a datorat călătoriilor pe care le-au efectuat pe teritoriul UE și prietenii pe care le-au menținut cu persoane de altă naționalitate. În ceea ce privesc persoanele care înainte de efectuarea stagiului nu au simțit atât de puternic sentimentul de a fi european, au avut răspunsuri asemănătoare: „Nu pot spune că înainte de a efectua un stagiul Erasmus am simțit atât de prezent sentimentul de identitate europeană deoarece nu am avut ocazia să intru în contact cu atât de multe persoane de altă naționalitate” (M. A., Italia, FEAA). O altă idee poate fi surprinsă prin: „Da, am călătorit, însă nu am petrecut pe teritoriul statului respectiv mai mult de două săptămâni, aceea ce rezultă că nu am putut cunoaște atât de îndeaproape elementele care pun în valoare statul respectiv” (N. A., România, FLIT). Cea de-a doua parte a întrebării și anume „Care ar fi atributele prin care te-ai descrie în calitate de cetățean european?” a avut răspunsuri comune din partea participanților, care pun în lumină caracteristici precum: o persoană care vorbește mai mult de două limbi oficiale din statele UE, libertatea de a călători fără pașaport, libertatea de a lucra în oricare stat din UE, libertatea de a studia, respectul, toleranța, civilizația, cooperarea, amestecul intercultural. „În calitate de cetățean european, cred că principalele atribute care sunt cele mai evidente, sunt exprimate prin vorbirea limbilor oficiale din UE, călătoriile în jurul UE, interesul pentru a descoperi culturi noi, socializarea cu alte persoane de altă naționalitate, dar cel mai important, să fii în pace cu acestea” (K. W., Germania, FEAA).

Prin ultima întrebare cu numărul 14 (Anexa 1), se dorește evidențierea interesului înregistrat în rândul participanților referitor la Uniunea Europeană ca urmare a mobilității Erasmus. Poate fi precizat un număr de 19 studenți al căror interes față de UE a crescut odată cu mobilitatea, 6 studenți al căror interes a rămas la fel și după efectuarea mobilității și 5 studenți care nu au fost și nici nu sunt interesați de UE. Referitor la studenții Erasmus care au devenit mai interesați de UE odată cu participarea la acest program, pot fi identificate răspunsuri relativ similare care au constat în dorința de a cunoaște mai multe limbi, mai multe state, culturi, istorii dar și datorită programelor de studii oferite: „Pe parcursul studiilor aici în România, am devenit mult mai interesat de UE deoarece dă randamente din ce în ce mai mari mai ales în ceea ce privesc beneficiile pentru studenți” (C. B., Franța, FEAA). Alți participanți, completează această idee spunând că „mereu a fost interesant să vezi principalele probleme și

bariere cărora țările trebuie să le facă față, și nu poți vedea asta dacă stai închis într-o bula în țara ta natală, trebuie să descoperi mult mai multe locuri și să întâlnești persoane cu mentalități diferite” (C. S., Italia, FSP). Astfel, cu toate că există și păreri care definesc un interes mai scăzut dau deloc al studenților referitor la Uniunea Europeană, nu este exclusă influența pe care programul Erasmus+ a înregistrat-o asupra participanților.

Astfel, din acest set de 14 întrebări au rezultat răspunsuri prin care pot fi trasate concluzii clare în ceea ce privește interesul și dezbaterea pentru acest studiu de caz și anume, în ce măsură influențează programul Erasmus+ identitatea europeană, dar și în ce măsură acest tip de identitate este resimțit în cadrul participanților.

3.5. Punctele forte și limitările studiului

Trebuie evidențiat faptul că, o analiză calitativă conduce către obținerea unor percepții subiective care sunt valoroase pentru a investiga mai în profunzime percepții, sau pentru a explica fenomene. Deși aspectele instituționale, educaționale sau financiare ale mobilității Erasmus au făcut obiectul multor studii, întrebările legate de percepția proprie cât și de alte percepții asupra mobilității academice sunt relativ neglijate. Autoarea Elizabeth Murphy-Lejeune, în lucrarea „Student Mobility and Narrative in Europe: The New Strangers” a argumentat de exemplu, că o analiză mai sofisticată asupra experiențelor personale, sociale și academice pe care studenții le au în timpul mobilității lor poate fi obținută numai prin interviu în profunzime a acestora. Un alt atribut important poate fi considerat acela că toate celelalte studii prezentate în cel de-al doilea capitol referitoare la impactul programului Erasmus ale autorilor I. Wilson, Christof Van Mol, V. Papatshiba, Ulrich Teichler, Viktoria Kaina, Karina Oborune și R. Herrmann și M. Brewer au avut la bază chestionare, iar studiul de față include interviuri. Cu toate acestea, pot fi menționate și limitele metodologice ale unui studiu bazat pe interviuri. Dintre acestea, cele mai semnificative se pot referi la numărul relativ redus de participanți dar și la caracterul subiectiv și personal al datelor colectate.

Concluzii

Relația dintre programul Erasmus+ și impactul său asupra identității europene a fost profund analizată în decursul cercetării efectuate bazată pe interviu calitativ a unui eșantion de 30 de persoane. Studenți români care își desfășoară studiile la Universitatea de Vest din Timișoara care au beneficiat de o mobilitate Erasmus în una dintre țările membre UE, dar și studenți străini ce dețin naționalitatea unuia dintre statele membre UE și care efectuează în prezent o mobilitate Erasmus la Universitatea de Vest Timișoara, au reprezentat grupul țintă pentru propriul studiu, astfel încât să existe posibilitatea unor răspunsuri din perspectiva mai multor participanți din mai multe state europene, pentru a fi conturate cât mai exact concluziile la care s-a ajuns pe baza analizei respectivelor răspunsuri.

Pornind de la întrebările de studiu menționate în introducere (Cât de reușit este programul Erasmus+? Contribuie într-adevăr acesta la creșterea identificării europene a indivizilor? Ce condiții sau ce experiențe împărtășite în cadrul programului Erasmus+ duc la o sensibilizare a indivizilor asupra Uniunii Europene/Europei?) se dorește concluzionarea în linii mari a rezultatelor obținute în urma interviuării participanților. „Participarea la programul Erasmus+ contribuie la dezvoltarea unei identități europene? Dacă da, ce aspecte ale identității europene sunt sporite prin implicarea în acest program?” sunt alte întrebări ale căror răspunsuri au fost deduse în urma analizării celor 30 de interviuri.

Se poate spune că, prin studiul propriu-zis s-a ajuns la concluzia unei influențe accentuate a programului Erasmus+ asupra identității europene. Chiar dacă, din cei 30 de studenți, 14 studenți s-au simțit cetățeni europeni și înainte de a beneficia de stagiul într-o altă țară, aceștia au făcut pronunțată ideea că programul Erasmus+ a contribuit asupra unui sentiment mult mai aprofundat în ceea ce privește identitatea europeană: „Cu toate că am simțit că sunt cetățean european prin șansa de a călători, de a cunoaște mai multe limbi oficiale din UE, sau de a munci într-un alt stat al UE ci nu cel natal, pot spune că programul Erasmus+ a completat și contribuit totodată la dezvoltarea mai pronunțată a identității europene” (K. W. Germania, FEAA). Un alt element foarte important care trebuie menționat este acela că 11 dintre cei interviuați nu au simțit atât de puternic sentimentul de identitate europeană înainte de mobilitate,: „Once Erasmus, always Erasmus! Cuvintele care s-au dovedit pe parcurs a deveni reale, deoarece înainte de a efectua un stagiul Erasmus nu aveam dorința de a cunoaște atât de îndeaproape alte state, culturi sau istorii. Acum, după întoarcerea în România am sesizat cât de important a devenit acest program pentru mine, întrucât m-a făcut să conștientizez că poți simți ceva mai mult decât identitatea națională” (A. A., România, FSP).

În ceea ce privesc studiile evidențiate în cel de-al doilea capitol, trebuie menționată relația dintre acestea cu propriul studiu de caz, asemănări și diferențe între acestea referitoare la impactul programului Erasmus+ asupra aspectelor ce includ identitatea europeană. Pentru început este necesară evidențierea studiilor în care nu a fost găsită nici o corelație între cele două elemente și anume: Emmanuel Sigalas în lucrarea „Cross-Border Mobility and European Identity: The Effectiveness of Intergroup Contact during the ERASMUS Year Abroad”, Karina Oborune în „Becoming more European after ERASMUS? The Impact of the ERASMUS Programme on Political and Cultural Identity”, și R. Herrmann și M. Brewer în lucrarea „Identities and Institutions: Becoming European in the EU”. Prin acestea s-a ajuns la concluzia că programul Erasmus+ își atinge obiectivul de a promova învățarea limbilor europene și totodată familiarizarea cu alte culturi europene. Din păcate însă, concluziile anchetei nu sunt la fel de încurajatoare în ceea ce privește eficacitatea programului de a promova o identitate europeană, astfel că acesta nu a reușit să însuflească o identitate europeană sau să sporească mândria europeană a studenților.

Pe de altă parte, s-a constatat o relație evidentă și accentuată între propriu studiu și studiile autorilor care în urma anchetelor au ajuns la concluzia existenței unei influențe a programului Erasmus+ asupra identității europene: I. Wilson, „What Should we Expect of Erasmus Generations?”, Elizabeth Murphy-Lejeune, „Student Mobility and Narrative in Europe: The New Strangers”, Vassiliki Papatsiba, „Making Higher Education More European through Student Mobility? Revisiting EU initiatives in the Context of the Bologna Process”, Ulrich Teichler, „Temporary Study Abroad: The Life of ERASMUS Students”, Viktoria Kaina, „How to Reduce Disorder in European Identity Research?”. Astfel, studiile menționate și implicit propria cercetare, au la bază faptul că experiența în străinătate valorificată prin acest program nu implică neapărat identificarea europeană a participanților. Însă cu toate acestea, prin poziționarea într-o rețea socială în străinătate, au loc procese de identificare cu UE, iar ideea de Uniune devine mult mai complexă prin interacțiunile acestora cu un alt stat membru UE față de cel din care provin. Un alt factor comun între aceste studii este acela că datele finale sugerează că experiența Erasmus crește interesul participanților față de Europa și de UE, dar și că prin rezultatul direct al șederii, studenții se simt mai europeni.

În ce măsură mobilitatea academică, mai exact programul Erasmus+, influențează sau nu identitatea europeană? Ca urmare a studierii în străinătate, majoritatea studenților Erasmus au raportat că au devenit mai interesați de alte țări europene, de alte popoare și culturi europene, experiența făcându-i să se simtă mult mai europeni. Poate fi evidențiat faptul că, studierea într-un alt stat a fost corelat pozitiv cu identificarea cu Europa, cu atașamentul european sau cu un

sentiment crescut de apartenență la spațiul european. Programul este un element care contribuie fără doar și poate la accentuarea sentimentului de identitate europeană în cazul participanților intervievați, favorizând totodată dezvoltarea acestui sentiment.

Bibliografie

Cărți

1. BÂRGĂOANU, Alina, CORBU Nicoleta, *The crisis of the EU - Identity, Citizenship, and Solidarity Reassessed*, Comunicare.ro, București, 2013.
2. CASTELLS, Manuel, *The power of Identity*, Blackwell, Cambridge, 1997.
3. CERUTTI, Furio, LUCARELLI Sonia, *The Search for a European Identity-Values, policies and legitimacy of the European Union*, Routledge, New York, 2008.
4. CHECKEL, T. Jeffrey, KATZENSTEIN J. Peter, *European Identity*, Cambridge University Press, New York, 2009.
5. CRAIB, Ian, *Experiencing identity*, Sage Publication, London, 1998.
6. DELANTY, Gerard, *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*, MacMillan, London, 1995.
7. FLIGSTEIN, Neil, „European Identity and the Future of Europe”, în *European Identity Today. Theoretical background*, Oxford University Press, Oxford, 2008.
8. FUCHS, Dieter, KLINGEMANN D. Hans, *Cultural diversity, European identity and the legitimacy of the EU*, Edward Elgar Publishing Limited, UK, 2011.
9. HOJELID, Stefan, „European integration and the idea of European identity-Obstacles and possibilities”, în *Europe as a Landscape: Unity in Diversity in Practice*, Lodz University Press, Lodz, 2001.
10. KASTORYANO, Riva, „Communication and Europe: from Multiculturalism to Cultural Cohabitation” în *An Identity for Europe. The Relevance of Multiculturalism in EU Construction*, Palgrave Macmillan, New-York, 2009.
11. LEJEUNE, M., Elizabeth, *Student Mobility and Narrative in Europe: The New Strangers*, Routledge, London, 2002.
12. MCLAREN, M., Lauren, *Identity, Interest and Attitudes to European Integration*, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2006.
13. MOL, V., Christof, *Intra-European Student Mobility in International Higher Education Circuits- Europe on the Move*, Palgrave Macmillan, UK, 2014.
14. RECCHI, Ettore, *Pioneers of European Integration – Citizenship and Mobility in the EU*, Edward Elgar Publishing Limited, UK, 2009.
15. RISSE, Thomas, „A community on Europeans?”, în *Multiple Europes: the Europeanization of Citizens' Identities*, Cornwell University Press, London, 2010.

16. SASSATELLI, Monica, „Becoming European. Cultural identity and Cultural policies”, în *European Cultural Policies*, Palgrave Macmillan, New York, 2009.
17. STREITWIESER, Bernhard, „Internationalisation of Higher Education and Global Mobility”, în *Challenges and Opportunities for Global Students Mobility in the Future: a comparative and critical analysis*, Symposium Books, UK, 2014.
18. TARTLER, Grete, *Identitate Europeană*, Editura Cartea Românească, București, 2006.

Articole

1. BRUTER, Michael, „On What Citizens Mean by Feeling European: Perceptions of News, Symbols and Borderless-ness”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 30, Nr. 1, 2004, pp. 21-39.
2. CAPORASO, A., James, „The Possibilities of a European Identity”, *The Brown Journal of World Affairs*, 2005, Vol. 12, Nr. 1, pp. 65-75.
3. DUCHESNE, Sophie, „Waiting for a European Identity... Reflections on the Process of Identification with Europe”, *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 9, Nr. 4, 2008, pp. 397-410.
4. FAZAL, Rizvi, „Theorizing student mobility in an era of globalization”, *Teachers and Teaching*, 2011, Vol. 17, Nr. 6, pp. 693-701.
5. FAVELL, Adrian, „Europe’s Identity Problem”, *West European Politics*, Vol. 28, Nr. 5, 2005, pp. 1109-1116.
6. FERNANDEZ, Oscar, „Towards European Citizenship through Higher Education?”, *European Journal of Education*, Vol. 40, Nr. 1, 2005, pp. 60-68.
7. GRUNDY, Sue, JAMIESON, Lynn, „European Identities: From Absent-minded Citizens to Passionate Europeans”, *Journal of the British Sociological Association*, 2007, Vol. 41, Nr. 4, pp. 663-680.
8. HUYST, Petra, „We Have Made Europe, Now We Have to Make Europeans- Researching European Identity Among Flemish Youths”, *Journal of Contemporary European Research*, Vol. 4, Nr. 4, 2008, pp. 286-297.
9. KAINA, Viktoria, KAROLEWSKI, I., Pawel, „EU Governance and European Identity”, *Living Reviews in European Governance*, Vol. 4, Nr. 2, 2013, pp. 113-146.
10. MITCHELL, Kristine, „Rethinking the Erasmus Effect on European Identity”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 53, Nr. 2, 2014, pp. 330-348.

11. MITCHELL, Kristine, „Student mobility and European Identity: Erasmus Study as a civic experience?”, *Journal of Contemporary European Research*, Vol. 8, Nr. 4, 2012, pp. 490-518.
12. OBORUNE, Karina, „Becoming more European after ERASMUS? The Impact of the ERASMUS Programme on Political and Cultural Identity”, *Journal of Transdisciplinary studies*, Vol. 6, Nr. 1, 2013, pp. 182-196.
13. PAPATSIBA, Vassiliki, „Making Higher Education More European through Student Mobility? Revisiting EU initiatives in the Context of the Bologna Process”, *Comparative Education*, Vol. 42, Nr. 1, 2006, pp. 93-111.
14. TEICHLER Ulrich, „Temporary Study Abroad: The Life of ERASMUS Students”, *European Journal of Education*, Vol. 39, Nr. 4, 2004, pp. 395-408.
15. WILSON Iain, „What Should we Expect of Erasmus Generations?”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 49, Nr. 5, 2011, pp. 1113-1140.

Pagini web

1. Comisia Europeană, *Bridge over troubled waters? The link between European historical heritage and the future of European integration*, disponibil la https://ec.europa.eu/research/pdf/policy_reviews/bridge_over_troubledwaters.pdf accesat în data de 12.04.2019.
2. Comisia Europeană, *Erasmus*, disponibil la <https://ec.europa.eu/romania/tags/erasmusro>, accesat în data de 29.05.2019.
3. Comisia Europeană, *The Development of European Identity/ Identities: Unfinished Business*, disponibil la https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/development-of-european-identity-identities_en.pdf, accesat în data de 21.04.2019.
4. Declarația de la Sorbona, *Declarație comună privind armonizarea structurii sistemului european de învățământ superior a celor patru miniștrii în funcțiune pentru învățământ superior din Germania, Franța, Italia și Marea Britanie*, disponibil la http://calitate.ulbsibiu.ro/documents/Declaratia_de_la_Sorbona_25.05.98.pdf, accesat în data de 25.03.2019.
5. Mihalache Magda, *Chiar schimbă vieți și deschide minți? Fabuloasele povești ale studenților din Timișoara plecați la studii cu bursa Erasmus*, 17.05.2015, disponibil la <https://bit.ly/1GgV2VO>, accesat în data de 2.03.2019.

6. Pirtea Marilen Gabriel, *Relații Internaționale în Raportul Rectorului cu privire la starea Universității de Vest din Timișoara*, disponibil la <https://ri.uvt.ro/rapoarte-dri/>, accesat în data de 16.05.2019.
7. Raport al Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetului Regiunilor, *Evaluarea la jumătatea perioadei a programului Erasmus+ 2014-2020*, disponibil la <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0050&from=FR>, accesat în data de 10.05.2019.

Anexe

Anexa 1. Ghid de interviu

1. Ai mai fost beneficiarul/beneficiara programului Erasmus+ înainte sau a fost prima experiență cu un astfel de program? / Have you been a beneficiary of the Erasmus programme before or is it the first time?
2. Cât timp ai fost plecat/ă cu acest program și în ce țară ai ales să pleci? / How long have you been in Romania?
3. De ce a fost ... pe lista ta de preferințe? / Why was Romania on your preference list?
4. Care este principala diferență dintre România și ...? / What is the main difference between your country and Romania?
5. Ți-ai schimbat percepția despre ... sau orașul natal în timp ce ai fost în ...? / Did you change your perception on your country/city while being here?
6. Ai întâmpinat bariere lingvistice, culturale, religioase în ...? / Did you face any barriers (linguistic, cultural, religious) in Romania?
7. Pe lângă experiența studențească ai vizitat și alte locuri în ...? / Apart from your student experience, have you visited other places in Romania?
8. Dacă ai avea posibilitatea de a pleca din nou, ce țară ai alege? De ce? / If you could leave again, what country would you choose? Why?
9. Ce naționalitatea aveau persoanele cu care iti petreceai cel mai mult timp? / What nationality do the people with whom you spend the most time?
10. În plus față de naționalitatea ta, te gândești vreodată la tine ca fiind european? Acest lucru se întâmplă adesea, uneori sau niciodată? / Do you sometimes think of yourself not only as a (nationality) citizen but also as a European citizen? Does it happen often, sometimes or never?
11. În opinia ta, care dintre următoarele elemente dețin cel mai important rol în conturarea identității europene? Moneda unică euro, valorile democratice, geografia, istoria comună, simboluri: steag, imn, motto, moștenirea religioasă, nici unul (nu există o identitate europeană comună)? / In your opinion, which of the following elements have the most important role in shaping European identity? The single euro currency, democratic values, geography, common history, symbols: flag, hymn, motto, religious heritage, none (there is no European identity).
12. Crezi că Programul Erasmus+ are vreo influență asupra identității europene? (foarte puternică, puternică, medie, slabă) / Do you think that the Erasmus programme contributed

to this 'European' feeling? If yes, in which measure (very strong contribution, strong, medium, weak ...)?
13. Te-ai simțit cetățean european înainte a a pleca cu programul Erasmus+? Care ar fi atributele prin care te-ai descrie în calitate de cetățean european? / Have you felt a European citizen before going to Erasmus? What would be the attributes that you would describe as a European citizen?
14. Studiarea într-o altă țară ți-a dezvoltat interesul pentru Uniunea Europeană? / As a result of studying in another country, are you more interested in the European Union?

Anexa 2. Lista studenților intervievați

Studenți incoming	
1. C. B.,	Franța, Facultatea de Economie și de Adnistrare a Afacerilor, UVT
2. A. K.,	Germania, Facultatea de Sociologie și Psihologie, UVT
3. I. E.,	Germania, Facultatea de Științe Politice, Filosofie și Științe ale Comunicării, UVT
4. K. W.,	Germania, Facultatea de Economie și de Adnistrare a Afacerilor, UVT
5. C. S.,	Italia, Facultatea de Sociologie și Psihologie, UVT
6. G. G.,	Italia, Facultatea de Economie și de Administrare a Afacerilor, UVT
7. M. A.,	Italia, Facultatea de Economie și de Administrare a Afacerilor, UVT
8. M. C.,	Italia, Facultatea de Economie și de Administrare a Afacerilor, UVT
9. R. V.,	Italia, Facultatea de Economie și de Administrare a Afacerilor, UVT
10. S. V.,	Italia, Facultatea de Științe Politice, Filosofie și Științe ale Comunicării, UVT
11. D. P.,	Portugalia, Facultatea de Științe Politice, Filosofie și Științe ale Comunicării, UVT
12. I. P.,	Portugalia, Facultatea de Științe Politice, Filosofie și Științe ale Comunicării, UVT
13. E. H.,	Republica Cehă, Portugalia, Facultatea de Științe Politice, Filosofie și Științe ale Comunicării, UVT
14. A. F.,	Spania, Facultatea de Educație Fizică și Sport, UVT

15. A. J.,	Spania, Facultatea de Științe Politice, Filosofie și Științe ale Comunicării, UVT
16. D. A.,	Spania, Facultatea de Matematică și Informatică, UVT
17. G. R.,	Spania, Facultatea de Economie și de Administrare a Afacerilor, UVT
18. I. F.,	Spania, Facultatea de Educație Fizică și Sport, UVT
19. P. T.,	Spania, Facultatea de Științe Politice, Filosofie și Științe ale Comunicării, UVT
20. S. F.,	Spania, Facultatea de Economie și de Administrare a Afacerilor, UVT
Studenti outgoing	
1. A. A.,	România, Facultatea de Sociologie și Psihologie, UVT
2. C. G.,	România, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, UVT
3. G. S.,	România, Facultatea de Economie și de Administrare a Afacerilor, UVT
4. M. L.,	România, Facultatea de Sociologie și Psihologie, UVT
5. M. M.,	România, Facultatea de Științe Politice, Filosofie și Științe ale Comunicării, UVT
6. N. A.,	România, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, UVT
7. N. I.,	România, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, UVT
8. Ț. D.,	România, Facultatea de Științe Politice, Filosofie și Științe ale Comunicării, UVT
9. V. I.,	România, Facultatea de Economie și de Administrare a Afacerilor, UVT
10. V. M.,	România, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, UVT